

Bovenwettelijke duurzaamheidseisen aan primaire producenten

Jan Geelen en Elsje Oosterkamp (Wageningen University & research)

GEELENCONSULTANCY

MARKTONDERZOEK VOOR DE AGRI- EN FOODSECTOR

Bovenwettelijke duurzaamheidseisen aan primaire producenten

Jan Geelen¹ en Elsje Oosterkamp²

1 Geelen Consultancy

2 Wageningen Social & Economic Research

Dit onderzoek is uitgevoerd door Geelen Consultancy in opdracht van het ministerie van LNV met medewerking van Wageningen Social & Economic Research.

Wageningen Social & Economic Research
Wageningen, mei 2025

RAPPORT
2025-A007

Wageningen, mei 2025
Projectnummer: 061224/1
Ir. Jan Geelen

Geelen Consultancy
Mondriaanlaan 14
6708 NG Wageningen (NL)
T: +31 -(0)317 - 425958 / +31 -(0)620607090
E: marktonderzoek@geelen-consultancy.nl
W: www.geelen-consultancy.nl

Foto omslag: Koen Geelen (geelen.koen@hotmail.com)

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	6
S.1 Kernvraag: Welke bovenwettelijke duurzaamheidseisen worden gevraagd aan voedselproducerende primaire producenten?	6
S.2 Boodschap: een derde van de primaire producenten heeft te maken met bovenwettelijk duurzaamheidseisen, met name voor voedselveiligheid en dierenwelzijn	6
S.3 Methodologie: online vragenlijst, interviews, expertkennis, beschrijvende statistiek	8
1 Inleiding	9
1.1 Kernvraag: Welke bovenwettelijke duurzaamheidseisen worden gevraagd aan voedselproducerende primaire producenten?	9
1.2 Aanpak door een online vragenlijst, interviews, expertkennis, beschrijvende statistiek	9
1.3 Representativiteit van het online onderzoek	11
2 Welke eisen worden gesteld en door wie?	13
2.1 De eisen liggen vooral op het terrein van voedselveiligheid en dierenwelzijn	13
2.2 Directe eisers komen voor het overgrote deel uit Nederland, maar dit zijn niet alleen supermarkten	15
2.3 Keurmerken zijn de grootste bron van bovenwettelijke eisen	16
2.4 De eisen betreffen nauwelijks gevoelige informatie	17
3 Hoe komen eisen tot stand?	19
3.1 Op de achtergrond zijn supermarkten vaak de eisende partij; verschil tussen de plantaardige en dierlijke sectoren	19
3.2 Agrariërs voelen zich niet betrokken	20
4 Is er draagvlak voor de bovenwettelijke eisen?	21
4.1 Duurzaam imago als belangrijkste voordeel, administratieve lasten het belangrijkste nadeel	21
4.2 Draagvlak voor eisen klimaateisen en dierenwelzijn	22
4.3 Administratieve lasten toegelicht	23
5 Worden agrariërs beloond voor de inspanningen?	25
5.1 De helft van de eisen kent een vergoeding en dit wordt in een contract geregeld	25
5.2 Terugverdienen vaak niet binnen drie jaar, afzet deels wel deels niet verbeterd	27
6 Discussie	29
7 Conclusies	31
8 Aanbevelingen	33
Bronnen en literatuur	34
Bijlage 1 Respondenten interviews	35
Bijlage 2 Verantwoording categorisering	37

Woord vooraf

Met veel plezier presenteer ik het rapport *Bovenwettelijke duurzaamheidseisen aan primaire producenten*. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN), dat meer inzicht wilde krijgen in de extra duurzaamheidsinspanningen die agrarische ondernemers leveren op verzoek van hun afnemers. Het gaat hierbij om eisen die verder gaan dan de wettelijke normen, bijvoorbeeld op het gebied van dierenwelzijn, klimaat, voedselveiligheid of biodiversiteit. Het doel van het onderzoek is om beter zicht te krijgen op de aard van deze eisen, de betrokken partijen, het draagvlak onder agrariërs en de mate waarin zij hiervoor worden beloond.

Een dergelijk onderzoek is alleen mogelijk dankzij de inzet en betrokkenheid van velen. In het bijzonder wil ik Elsje Oosterkamp en haar collega's bij Wageningen Social & Economic Research bedanken voor de prettige en professionele samenwerking.

Mijn oprechte dank gaat ook uit naar de 1.918 boeren en tuinders die bereid waren om hun ervaringen en inzichten te delen. Hun bijdrage is van grote waarde gebleken voor een goed en representatief beeld.

Ten slotte wil ik de medewerkers van het ministerie van LVVN bedanken voor het vertrouwen dat zij in ons werk stellen en voor de constructieve samenwerking. Namens het hele team: hartelijk dank voor jullie bijdrage.

Ir. Jan Geelen
Wageningen, mei 2025

Samenvatting

S.1 Kernvraag: Welke bovenwettelijke duurzaamheidseisen worden gevraagd aan voedselproducerende primaire producenten?

Welke bovenwettelijke aspecten die de duurzaamheid van een product verhogen worden gevraagd of geëist door afnemers/inkopers van voedselproducten aan primaire producenten? LVVN wil weten waar primaire producenten tegenaan lopen om daar iets aan te kunnen doen.

De kernvraag heeft de volgende deelvragen:

1. Welke duurzaamheidsdoelen en -eisen worden gesteld aan primaire producenten door afnemende ketenschakels en hoe ontstaan die?
 - a. Wie stellen deze eisen? Zijn dit binnenlandse of buitenlandse afnemers?
 - b. Is er samenhang tussen eisen/sectoren/afnemers?
 - c. In hoeverre betreft wordt gevoelige of geheime informatie gevraagd om aan de eisen te voldoen?
2. Hoe ziet het totstandkomingsproces van eisen eruit?
 - a. Welke partijen zijn daarbij betrokken?
3. Hoeveel draagvlak is er bij de primaire producenten voor de verschillende eisen?
4. In welke mate wordt de primaire producent voor deze inspanningen beloond? In welke vorm worden afspraken gemaakt over de eisen?

S.2 Boodschap: een derde van de primaire producenten heeft te maken met bovenwettelijk duurzaamheidseisen, met name voor voedselveiligheid en dierenwelzijn

Welke duurzaamheidsdoelen en -eisen worden gesteld aan primaire producenten door afnemende ketenschakels?

Ruim een derde van de Nederlandse primaire producenten heeft te maken met bovenwettelijke duurzaamheidseisen die door afnemers gesteld worden. De meeste genoemde eisen in het online onderzoek onder primaire producenten zijn eisen ten aanzien van twee thema's, namelijk dierenwelzijn en diergezondheid en voedselveiligheid en -hygiëne. Daarnaast noemen veel primaire producenten geen specifieke eisen, maar keurmerken die een breed spectrum van duurzaamheidsmaatregelen vragen.

Bij voedselveiligheid en -hygiënemaatregelen gaat het bijvoorbeeld om de eis dat op de voedselproducten een kleinere hoeveelheid residu dan de maximaal toegestane limiet (MRL) wordt aangetroffen, of om de eis bepaalde toegestane gewasbeschermingsmiddelen niet te gebruiken of juist GMO-vrij voer te gebruiken. Bij dierenwelzijn en diergezondheid gaat het bijvoorbeeld om stalaanpassingen voor ruimere bezetting of uitloop en weidegang, het eisen van keurmerken als het Beter Leven keurmerk of van het gebruik van KoeKompas. Tot de keurmerken met een breed spectrum aan duurzaamheidsmaatregelen horen bijvoorbeeld On the way to PlanetProof, GlobalGAP en Beter voor Natuur & Boer. De eerste twee keurmerken worden het meest genoemd bij de keurmerken waaruit de eisen voortkomen.

Overigens noemen respondenten in het online onderzoek ook wettelijke eisen onder de noemer van bovenwettelijk.

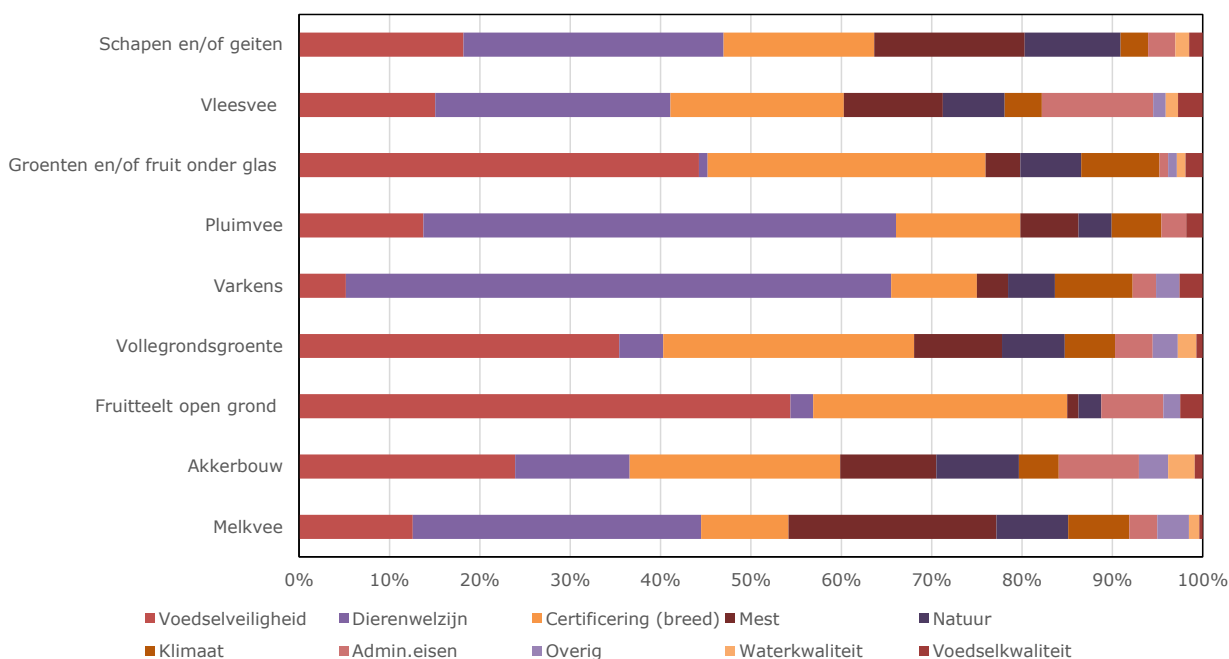
Wie stellen de bovenwettelijke duurzaamheidseisen? Zijn dit binnenlandse of buitenlandse afnemers?

De directe eisers van de bovenwettelijke duurzaamheidseisen komen voor het overgrote deel uit Nederland. De bovenwettelijke eisen worden door verschillende typen van directe afnemers gesteld (supermarkten, coöperatieve verwerkers, groothandel of de veiling/telersvereniging). Op de achtergrond komen de eisen echter veelal voort uit eisen van de Nederlandse supermarkten. Daarnaast wordt met name in de plantaardige sectoren ook rekening gehouden met bovenwettelijke eisen op de internationale markt. Dit leidt tot stapeling van keurmerken.

Maar een heel klein deel van de eisen komt voort uit eisen die agrariërs zichzelf op leggen.

Is er samenhang tussen eisen/sectoren/afnemers?

In de dierlijke productieketens betreft het in de eerste plaats eisen voor dierenwelzijn en diergezondheid (figuur S.1), die veelal in keurmerken zijn vastgelegd. In de plantaardige sectoren zijn aangescherpte voedselveiligheid en -hygiëne-eisen de meest genoemde bovenwettelijke eisen. Alle sectoren hebben te maken met het eisen van duurzaamheidskeurmerken die een breed spectrum van maatregelen vragen. In de plantaardige sectoren komt het voor dat die keurmerken tegelijk geëist worden om aan zoveel mogelijk klanten te kunnen leveren. Melkveehouders hebben daarnaast ook te maken met duurzaamheidsprogramma's van verschillende zuivelverwerkers en met de eis om de KringloopWijzer te gebruiken.

Figuur S.1 Aandeel type bovenwettelijke eisen in het totaal genoemd per sector (n=1271)

In hoeverre betreft het hier gevoelige informatie?

Gemiddeld betreft 13% van de bovenwettelijke eisen die door de respondenten genoemd zijn informatie die gevoelig is.

Hoe ziet het totstandkomingsproces van eisen eruit? Welke partijen zijn daarbij betrokken?

Eisen komen tot stand bij keurmerkorganisaties en/of maken deel uit van de 'specs' van supermarkten of zijn onderdelen van duurzaamheidsprogramma's van bedrijven. De keurmerkorganisaties hebben een commissie of klankbordgroep waarin agrariërs uit de betreffende sectoren aan deelnemen. Uit het online- onderzoek blijkt dat agrarische ondernemers maar bij 7% van de eisen betrokken zijn bij het opstellen van de eisen.

Hoeveel draagvlak is er bij de primaire producenten voor de verschillende eisen?

Er is draagvlak voor dierenwelzijns- en gezondheidseisen en de eisen op het gebied van klimaat. Onder de laatste eisen vallen onder meer groene energie, carbon footprint reductie, CO₂-vastlegging. Voor de eisen op deze gebieden wegen de voordelen ten minste op tegen de nadelen.

Een duurzaam imago is het belangrijkste voordeel van het voldoen aan de eisen en het is met name gekoppeld aan de eisen op het gebied van klimaat. Administratieve lasten vormen het belangrijkste nadeel van de bovenwettelijke eisen. Administratieve lasten hinderen 13% van de agrariërs. De brede duurzaamheidscertificeringen zijn geassocieerd met de administratieve lasten, maar er tegenover staat dat zij afzet garanderen.

In welke mate wordt de primaire producent voor deze inspanningen beloond? In welke vorm worden afspraken gemaakt over de eisen?

De helft van de eisen kent een vergoeding. Voor ruim een derde van de eisen wordt geen vergoeding afgesproken. Op het terrein van dierenwelzijn wordt significant vaker een vergoeding per kg betaald boven op wat marktconform is, namelijk in ruim de helft van de eisen. Het merendeel van de afspraken wordt in contracten vastgelegd. De eisen uit de brede duurzaamheidskeurmerken kennen in ruim 40% van de gevallen geen vergoedingen. Mogelijk om dat een deel van de keurmerken, zoals GlobalGAP of VVAK/TopCrop dichtbij de wettelijke eisen ligt. Waar in de plantaardige sectoren veel keurmerken tegelijk gevoerd worden, staat er ook niet altijd een vergoeding tegenover de eis.

Op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid wordt vaker een vergoeding per kg betaald boven op wat marktconform is, namelijk voor 50% van de eisen, en er worden ook afspraken voor een langere periode gemaakt, namelijk voor 16% van de eisen. Dit wordt in 71% van de eisen vastgelegd in contracten. De eisen uit de categorie Brede certificeringen kennen in ruim 40% van de gevallen geen vergoedingen, maar de vergoedingen worden in ruim de helft van de eisen vastgelegd in contracten. Ook de eisen op het gebied van voedselveiligheid en -hygiëne kennen in ruim 40% van de gevallen geen vergoeding en de vergoedingen worden voor bijna de helft van de eisen vastgelegd in contracten.

Wanneer sprake is van vergoedingen, zijn contracten de meest geijkte vorm waarin ze worden vastgelegd.

S.3 Methodologie: online vragenlijst, interviews, expertkennis, beschrijvende statistiek

De onderzoeksvragen zijn benaderd met een kwalitatieve en kwantitatieve aanpak. De kwalitatieve aanpak bestaat uit 10 interviews met agrariërs uit verschillende sectoren. De interviews hebben in eerste plaats bijgedragen aan het vormgeven van de vragenlijst die online is uitgezet, de kwantitatieve aanpak. Daarnaast dragen de interviews bij aan het beantwoorden van vraag 2. Voor vraag 2 is daarnaast gebruikgemaakt van literatuur en bestaande expertkennis (paragraaf 3.1). Het online-onderzoek levert informatie met betrekking tot vragen 1, 3, en 4. In het online-onderzoek hebben respondenten in een open vraag de mogelijkheid gekregen om de vijf meest vergaande bovenwettelijke eisen aan te geven. De eisen zijn achteraf gecategoriseerd. Hierbij is ook expertkennis ingezet. Niet alleen eisen maar ook keurmerken zelf zijn genoemd, soms ook wettelijke eisen of administratieve eisen. De eisen, zoals ze door de respondenten genoemd zijn, zijn uitgangspunt geweest van de analyse. Er is gevoeligheidsanalyse uitgevoerd op het niet includeren van de wettelijke eisen.

1 Inleiding

1.1 Kernvraag: Welke bovenwettelijke duurzaamheidseisen worden gevraagd aan voedselproducerende primaire producenten?

In de verduurzaming van de voedselproductie spelen marktpartijen een belangrijke rol. Naast de overheid stellen zij eisen aan de agrarische sector. Het gaat hierbij om eisen die verder gaan dan de wettelijke normen, bijvoorbeeld op het gebied van dierenwelzijn, klimaat, voedselveiligheid of biodiversiteit. De voortgang van de verduurzaming door de markt is afhankelijk van vergoedingen die worden betaald voor de extra inspanningen en of er draagvlak is voor de eisen. Bij LVVN ontbreekt overzicht welke bovenwettelijke eisen aan primaire producenten worden gesteld en hoe deze tot stand komen. Ook wil LVVN wil weten waar primaire producenten tegenaan lopen om daar iets aan te kunnen doen.

Dit onderzoek moet inzicht geven in welke bovenwettelijk eisen gesteld worden, hoe ze tot stand komen of er vergoedingen voor worden betaald en of er draagvlak is.

De hoofdvraag die LVVN heeft gesteld is: Welke bovenwettelijke aspecten die de duurzaamheid van een product verhogen worden gevraagd of geëist door afnemers/inkopers van voedselproducten? De vraag bestaat uit de volgende deelvragen:

1. Welke duurzaamheidsdoelen en -eisen worden gesteld aan primaire producenten door afnemende ketenschakels en hoe ontstaan die?
 - a. Wie stellen deze eisen? Zijn dit binnenlandse of buitenlandse afnemers?
 - b. Is er samenhang tussen eisen/sectoren/afnemers?
 - c. In hoeverre betreft het hier gevoelige of geheime informatie?
2. Hoe ziet het totstandkomingsproces van eisen eruit?
 - a. Welke partijen zijn daarbij betrokken?
3. Hoeveel draagvlak is er bij de primaire producenten voor de verschillende eisen?
4. In welke mate wordt de primaire producent voor deze inspanningen beloond? In welke vorm worden afspraken gemaakt over de eisen?

Het ministerie van LVVN heeft Geelen Consultancy gevraagd om een onderzoek uit te voeren ter beantwoording van deze vragen.

1.2 Aanpak door een online vragenlijst, interviews, expertkennis, beschrijvende statistiek

De onderzoeksvragen zijn benaderd met een kwalitatieve en kwantitatieve aanpak. De kwalitatieve aanpak bestaat uit 10 interviews met agrariërs uit verschillende sectoren (bijlage 1). De interviews hebben in eerste plaats bijgedragen aan het vormgeven van de vragenlijst die online is uitgezet, de kwantitatieve aanpak. Daarnaast dragen de interviews bij aan het beantwoorden van vraag 2. Het online onderzoek levert informatie met betrekking tot vragen 1, 3, en 4. De interviews en het online onderzoek hebben plaatsgevonden in de herfst van 2024 en zijn uitgevoerd door Geelen Consultancy.

In het online onderzoek hebben respondenten in een open vraag de mogelijkheid gekregen om de vijf meest vergaande bovenwettelijke eisen aan te geven. De eisen zijn achteraf gecategoriseerd, dit is in voorjaar 2025 uitgevoerd door Wageningen Social & Economic Research. Ook de analyse van het online onderzoek is door Wageningen Social & Economic Research uitgevoerd en gereviewed. Geelen Consultancy is

eindverantwoordelijk voor deze rapportage. Voor paragraaf 3.1 is gebruikgemaakt van literatuur en bestaande expertkennis.

Hoewel bij de vraag naar de meest vergaande bovenwettelijke eisen een invulinstructie was meegegeven om de eisen te noemen, zijn toch ook keurmerken genoemd en de administratieve eisen. De administratieve eisen zijn geen duurzaamheidseisen op zichzelf, maar vloeien eruit voort. Met behulp van expertkennis zijn 10 categorieën gevormd (zie tabel 1.1). De keurmerken die betrekking hebben op bijvoorbeeld dierenwelzijn of voedselveiligheid zijn in de betreffende categorieën ondergebracht.

Tabel 1.1 Hoofdcategorieën en toewijzing Wettelijk/bovenwettelijk

	Wettelijk/bovenwettelijk?
1. Voedselveiligheid (Voedselveiligheid en -hygiëne)	
% van MRL's	Bovenwettelijk
GMO-vrije productie	Bovenwettelijk
Beperkingen in gebruik gewasbeschermingsmiddelen	Bovenwettelijk a)
Overige eisen	Wettelijk en bovenwettelijk
2. Voedselkwaliteit (Eisen ten aanzien van voedselkwaliteit als vorm, maat, uniformiteit)	Wettelijk en bovenwettelijk
3. Dierenwelzijn (Dierenwelzijn en diergezondheid)	
Lagere bezetting, groepshuisvesting, uitloop	Bovenwettelijk
Weidegang (certificering)	Bovenwettelijk
Certificeringen voor verbetering dierenwelzijn	Bovenwettelijk
Daglicht-eis	Bovenwettelijk
Overige eisen	Wettelijk en bovenwettelijk
4. Waterkwaliteit	
Bufferstroken	Wettelijk
Overige	Wettelijk en bovenwettelijk
5. Mest (Mest en mineralen)	
Graslandnorm (gve/ha)	Bovenwettelijk
Minder/geen kunstmest	Bovenwettelijk
Dierlijke mest afvoeren/ geen derogatie	Wettelijk
Blijvend grasland	Wettelijk (en bovenwettelijk)
Kalenderlandbouw	Wettelijk
KringloopWijzer en Eiwit van eigen land	Bovenwettelijk
Overige	Wettelijk en bovenwettelijk
6. Natuur (Natuur en biodiversiteit)	
Kruidenrijkgrasland	Bovenwettelijk
Akkerranden	Bovenwettelijk
Overige	Wettelijk en bovenwettelijk
7. Klimaat (groene energie, carbonfootprint reductie, CO ₂ -vastlegging)	Bovenwettelijk
8. Administratieve eisen	Wettelijk en bovenwettelijk b)
9. Brede certificeringen (brede duurzaamheidscertificeringen en basiseisen)	
Biologisch/ Demeter	Bovenwettelijk
On the way to PlanetProof	Bovenwettelijk
GlobalGap, VVAK/TopCrop	Bovenwettelijk (op milieu)
Overige duurzaamheidscertificeringen en bedrijfsprogramma's	Bovenwettelijk
Algemene basiseisen	Wettelijk
10. Overig	Bovenwettelijk

a) een enkele keer wordt een ingevoerd verbod op het gebruik van middelen genoemd; dit is aangemerkt als wettelijk. b) maar niet goed te onderscheiden

Onder 9, de categorie Brede certificeringen, zijn de keurmerken gecategoriseerd die niet met een specifiek thema of maatregel in verband gebracht konden worden. Onder 8, de Administratieve eisen, zijn de antwoorden geschaard die niet verband houden met een specifiek duurzaamheidsthema of een keurmerk,

maar wel administratie of registraties betroffen. Als bijvoorbeeld bij de eis weidegang toegelicht is dat er veel administratieve rompslomp aan vast zit, dan is deze eis gecategoriseerd in de categorie Dierenwelzijn. Maar als aangegeven is dat er veel dubbele administratie voor verschillende eisen is, dan is het antwoord gecategoriseerd onder 8. Alle eisen waarbij administratieve lasten genoemd zijn, zijn bovendien apart gemarkeerd. In bijlage 2 staat een verantwoording voor de categorisering. Verder bleek dat door de respondenten ook wettelijke eisen zijn genoemd. In bijna alle categorieën komt dit voor. Ze vormen overigens maar een klein aandeel in de eisen. Soms is het bewust gedaan, wat blijkt uit het antwoord dat een respondent geeft: *ik weet dat het een wettelijke eis is, maar het afschaffen van de derogatie is de meest vergaande eis*. Ook kan een eis wettelijk zijn en een aanscherping bovenwettelijk. Dat was niet voor alle eisen na te gaan of niet duidelijk, bijvoorbeeld bij blijvend grasland: er zijn wettelijke eisen en bovenwettelijke.

Om recht te doen aan de reacties van de respondenten is ervoor gekozen de eisen zoals ze door hen genoemd zijn als uitgangspunt te nemen in de verdere analyse. In de discussie komen we terug op het effect van deze keuze. In hoofdstuk 2 kijken we ook waar de wettelijke eisen liggen.

In de hoofdstukken met de analyse verwijzen we naar de categorieën met een verkorte naam zoals ze in tabel 1.1 genoemd staan.

1.3 Representativiteit van het online onderzoek

Er hebben 1.918 agrarische ondernemers deelgenomen aan het online-onderzoek. Er is geen aselechte steekproef getrokken. Er zijn ruim 21.000 ondernemers aangeschreven. De respons op basis van deze uitnodigingen is 9%. Dit kan wijzen op een selectieve deelname, maar vergelijken we de respons uit de sectoren met het aantal bedrijven in de sectoren dan zien we dat de verdeling over de sectoren in de respons vrijwel gelijk is aan die in de populatie (tabel 1.2, we vergelijken daarin %N (het aandeel bedrijven in de populatie) met %n (aandeel in de respons)). Een optelling van de respons (n) per sector levert een aantal dat groter is dan 1.918, want bedrijven kunnen in meer dan één sector zitten. Dit geldt ook voor de populatie: een optelling van de populatie per sector (N) levert ook een aantal dat hoger is dan 38.167.

Van de 1.918 bedrijven hebben er 730 een meest vergaande bovenwettelijk eis aangegeven. Dit is 38% van de respondenten. Omdat niet alleen de Nederlandse supermarkten, maar ook de supermarkten in de andere Europese landen veelal extra eisen stellen is te verwachten dat een groot deel van de bedrijven te maken heeft met bovenwettelijke eisen. Mogelijk is de 38% een oververtegenwoordiging omdat bedrijven die te maken hebben met bovenwettelijke eisen eerder geneigd waren om mee te doen. Vanuit het oogpunt van de vraagstelling is dit geen probleem omdat de aard van de eisen onderwerp van onderzoek is. Van de 730 respondenten vulden 546 bedrijven ook nog een tweede meest vergaande eis in. De meest vergaande eis en de op één na meest vergaande eis zijn in de analyse betrokken. Vijf eisen konden niet worden ingedeeld, zodat er gerapporteerd wordt over 1.271 bovenwettelijke eisen (van 730 respondenten).

Gegeven de verhouding tussen de respons en de populatie (de n totaal en de N totaal) moet rekening gehouden worden met een foutmarge van rond de 2% voor uitspraken op het niveau van de landbouwsector.¹ Voor de akkerbouw en melkveehouderij zijn betrouwbare uitspraken te doen met een foutmarge van ongeveer 4%. Daarom geven we alleen voor deze twee sectoren soms een aanvullende analyse.

De analyse heeft betrekking op de bovenwettelijke eisen die genoemd zijn. Soms ontbreken antwoorden; het aantal eisen waarop de tabel of grafiek betrekking heeft wordt steeds gegeven.

In SPSS is met de tweezijdige Chi-kwadraattoets gekeken of de verdeling in de kruistabellen ad random is of niet. Als de kruistabel bijvoorbeeld bestaat uit typen van directe afnemer x categorieën van eisen, is met de toets te achterhalen of een categorie van eisen significant vaker of minder vaak wordt genoemd dan de andere categorieën bij de verschillende typen van afnemers. Deze toets is een paarsgewijze vergelijking

¹ Berekend met de <https://nl.checkmarket.com/steekproefcalculator/>

tussen de categorieën van eisen, met een betrouwbaarheid van 5%. SPSS geeft alle paren die significant verschillen. Om de analyse overzichtelijk te houden geven we als uitkomst van het online-onderzoek het gemiddelde (in het voorbeeld: de aandelen van de typen van afnemers) en rapporteren steeds uit de paarsgewijze wanneer een categorie verschilt van tenminste drie andere categorieën van eisen.

Tabel 1.2 Aantal bedrijven (N) in de sector (2023) versus de respons (n) en percentage van de bedrijven in de steekproef (%) per sector

Sector	N a)	%N	n b)	%n	n/N (%)
Melkveehouderij ¹	14.264	36%	764	32%	5%
Akkerbouw ⁸	11.431	29%	665	28%	6%
Fruittelt (open grond) ⁹⁾	1.239	3%	174	7%	14%
Vollegrondsgroente ²	2.893	7%	137	6%	5%
Varkenshouderij ³	3.186	8%	171	7%	5%
Pluimveehouderij ⁴	1.336	3%	120	5%	9%
Groenten en fruit onder glas ⁵	1.270	3%	105	4%	8%
Vleesveehouderij ⁶	1.576	4%	148	6%	9%
Schapen- en/of geitenhouderij ⁷	2.115	5%	118	5%	6%
Totaal c)	38.167	100%	1.918	100%	

Bronnen:

N: cijfers van 2023 tenzij anders vermeld, gezocht op bedrijven met [diersoort/teelt] tenzij anders vermeld; b) n: Geelen Consultancy; c) Door afronding tellen niet alle % tot 100.

1) <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2024/15/bedrijven-met-melkvee-geiten-en-schapen-2000-2023>

2) <https://agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2246>

3) <https://agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2255>

4) leghennenhoudery: 733 en vleeskuikenhouderij 613

<https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286§orID=2244&indicatorID=2015>, resp.

<https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=2015§orID=2258>

5) 2022 [https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=3577#:~:text=Ongeveer%205.500%20bedrijven%20zijn%20betrokken,en%20spruitjes%20\(zie%20figuur\).](https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=3577#:~:text=Ongeveer%205.500%20bedrijven%20zijn%20betrokken,en%20spruitjes%20(zie%20figuur).)

6) vleeskalveren: 1451 <https://agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2290§orID=2257>; vleesstieren: geschat 125.

7) <https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2285&indicatorID=2031§orID=2252#:~:text=Nederland%20telde%20in%202023%20bijsa,grasland%20en%20hobbymatig%20gehouden%20schapen.&text=Roskam%2C%20Jamal%2C%202024.>

8) Gespecialiseerde akkerbouw bedrijven (niet bedrijven met akkerbouw): <https://agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2233>

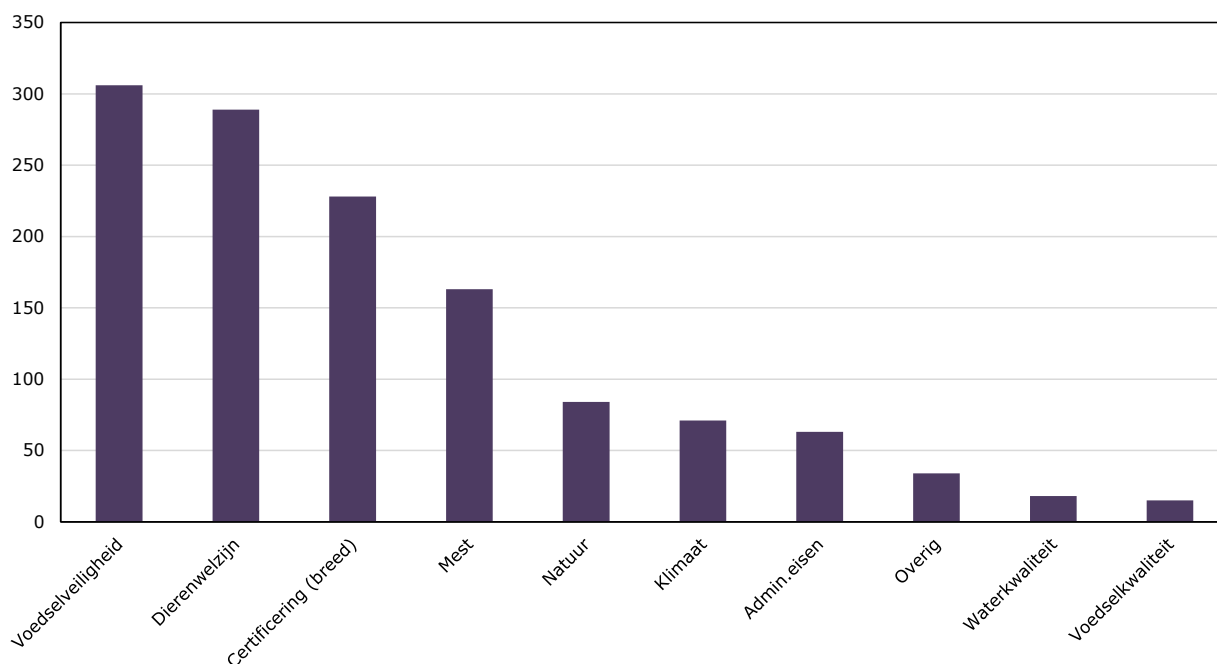
9) Gespecialiseerde fruitteelt bedrijven (niet bedrijven met fruitteelt): <https://agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2290§orID=2237>

2 Welke eisen worden gesteld en door wie?

2.1 De eisen liggen vooral op het terrein van voedselveiligheid en dierenwelzijn

Figuur 2.1 geeft de aantallen genoemde eisen per categorie weer. Eisen in de categorieën Voedselveiligheid en Dierenwelzijn worden het meest genoemd. Deze categorieën betreffen elk bijna een kwart van het totaal. In de categorie Voedselveiligheid gaat het bijvoorbeeld om de eis dat op voedselproducten een kleinere hoeveelheid residu wordt aangetroffen dan de maximaal toegestane limiet (MRL), om de eis bepaalde toegestane gewasbeschermingsmiddelen niet te gebruiken of juist om GMO-vrij voer te gebruiken. In de categorie Dierenwelzijn gaat het bijvoorbeeld om stalaanpassingen voor ruimere bezetting of uitloop en weidegang, het eisen van de een keurmerken als het Beter Leven Keurmerk of van het gebruik van Koekompas. Bijlage 2 geeft een nadere omschrijving van de eisen van alle categorieën.

Op de derde plaats staat de categorie Brede certificeringen. Het betreft bijvoorbeeld On the way to PlanetProof, biologisch of GlobalGAP. Deze keurmerken waren niet onder één specifieke categorie van eisen onder te brengen.

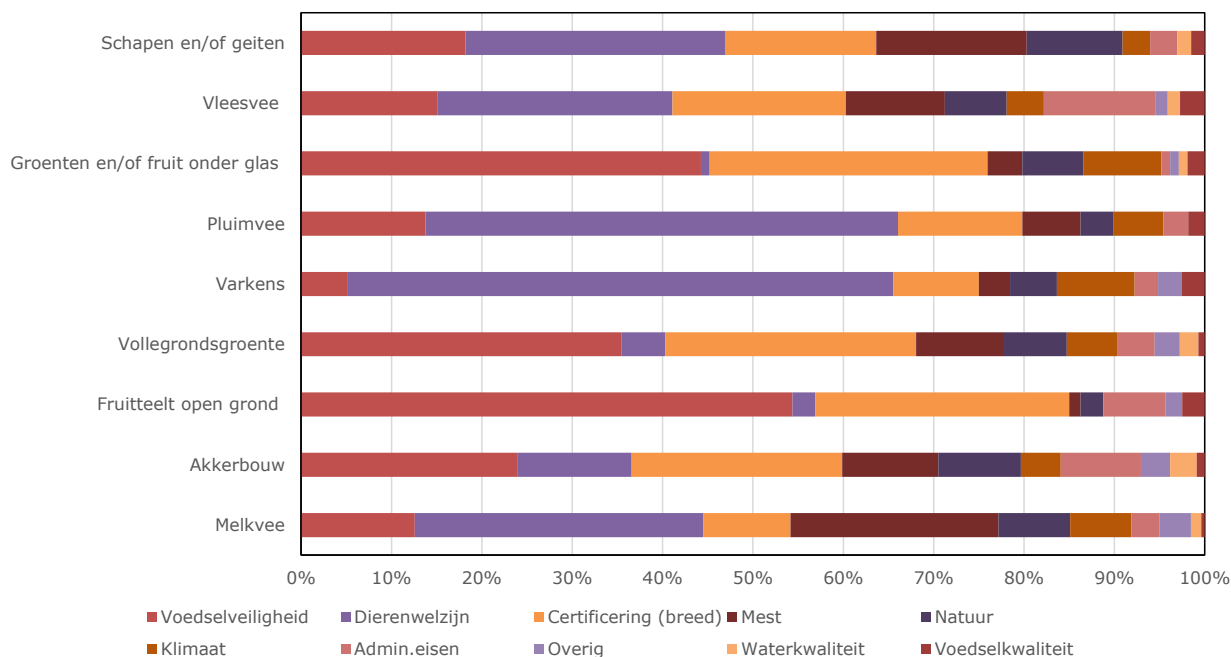

Figuur 2.1 Aantal eisen naar categorie (n=1.271 eisen)

In de categorie Dierenwelzijn komen de meeste eisen van bedrijven met melkvee (43% van alle genoemde eisen in deze categorie) en daarna van bedrijven met varkens of pluimvee (respectievelijk 18% en 15%). De meeste eisen in de categorie Mest worden genoemd door bedrijven met melkvee (58%). In de categorie Voedselveiligheid is het aandeel bedrijven met fruitteelt op open grond 23%. Bedrijven met fruitteelt op open grond noemen ook significant vaker de brede certificeringen als eis. Vijftien procent van de eisen komt uit de fruitteeltbedrijven op open grond. Administratieve eisen worden het meest genoemd door bedrijven met akkerbouw (37% van het totaal aantal eisen in deze categorie).

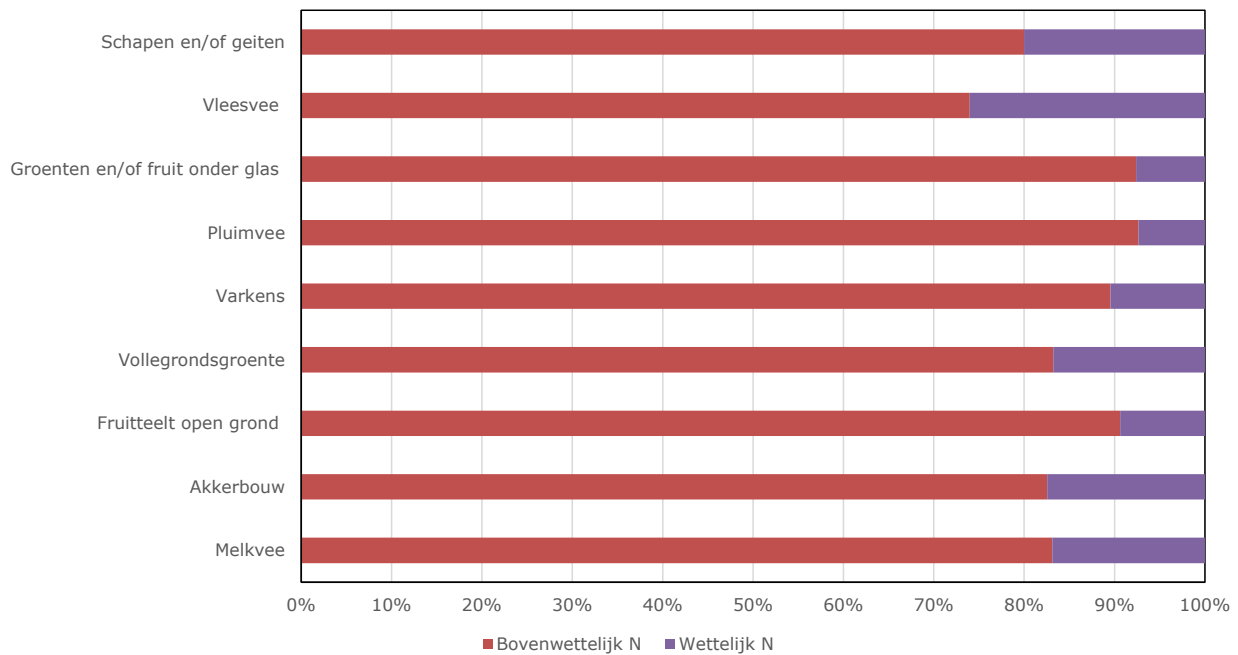
Omdat het aandeel samenhangt met het aantal respondenten uit de sector, is het ook goed te kijken naar de categorieën van eisen per sector, zoals weerspiegeld in figuur 2.2. In de melkveehouderij hebben de categorie Dierenwelzijn en de categorie Mest een aandeel van respectievelijk 32 en 23%. Voor de bedrijven met pluimvee en bedrijven met varkens vormen de eisen in de categorie Dierenwelzijn een aandeel van respectievelijk 52 en 60%. In de fruitteelt bestaat 54% van de eisen uit eisen op het gebied van Voedselveiligheid: dit is een veel groter aandeel dan in de andere sectoren. Voor de bedrijven met vollegrondsgroente en voor de bedrijven met groente onder glas ligt het aandeel eisen op Voedselveiligheidsgebied overigens ook nog rond de 40%. De eisen in de vorm van brede duurzaamheidscertificeringen maken in deze drie plantaardige sectoren rond de 30% van de eisen uit.

De administratieve eisen vormen overigens maar 9% van de genoemde eisen van de bedrijven met akkerbouw.

Figuur 2.2 Aandeel type eisen in het totaal genoemd per sector (n=1.271 eisen)

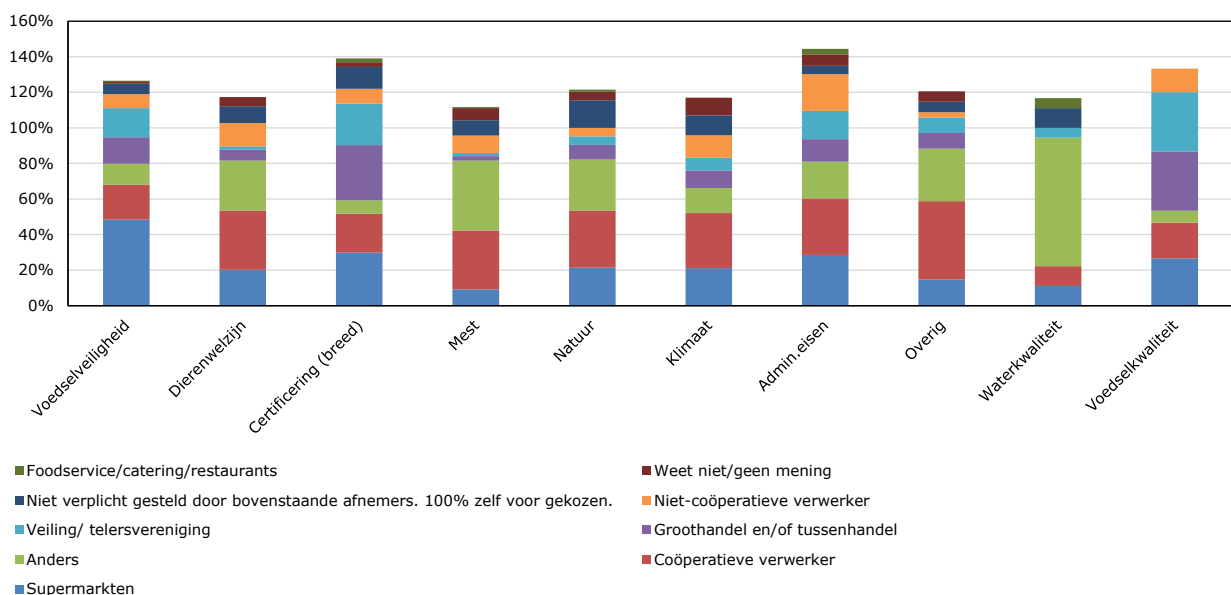
In totaal bleken 191 (15%) van de genoemde meest vergaande bovenwettelijke eisen toch wettelijke eisen. Het gaat bijvoorbeeld om het wegvallen van derogatie, registraties van geneesmiddelen en kalenderlandbouw. In figuur 2.3 staat het aandeel van de wettelijke eisen weergegeven als aandeel van de genoemde eisen per sector. Het gemiddelde aandeel per sector ligt op 18%. Bedrijven met vleesvee noemen significant meer wettelijke eisen (het aandeel wettelijke eisen is 26%). Het betreft vooral eisen in de categorieën Dierenwelzijn en Mest (niet in de figuur te zien). In de fruitteelt op open grond, bij de bedrijven met groenten en/of fruit onder glas en in de pluimveesector worden significant *minder* wettelijke eisen genoemd, ze maken respectievelijk 9, 7 en 8% uit van de genoemde eisen. Bij bedrijven met melkvee zitten de wettelijke eisen met name in de categorie Mest (46%, niet in de figuur).

Figuur 2.3 Aandeel wettelijk eisen per sector (n=1.267 eisen, van de 1.271 konden 4 eisen niet ingedeeld worden)

2.2 Directe eisers komen voor het overgrote deel uit Nederland, maar dit zijn niet alleen supermarkten

Supermarkten en de coöperatieve verwerkers worden het meest genoemd als directe eiser. Ze stellen elk 22% van de eisen. In 11% van de gevallen is het de groothandel of tussenhandel die de eisen stelt en in 9% de veiling/telersvereniging. Gemiddeld 7% van de eisen is niet verplicht gesteld, maar er is door de agrarische ondernemers zelf voor gekozen. Figuur 2.4 laat per categorie zien welke afnemer de eis verplicht heeft. Meerdere antwoorden waren mogelijk en daarom tellen de aandelen op tot boven 100%. Bij de brede certificeringen en administratieve eisen zijn dus het vaakst meerdere partijen genoemd. Er is een grote variatie aan eisende partijen.

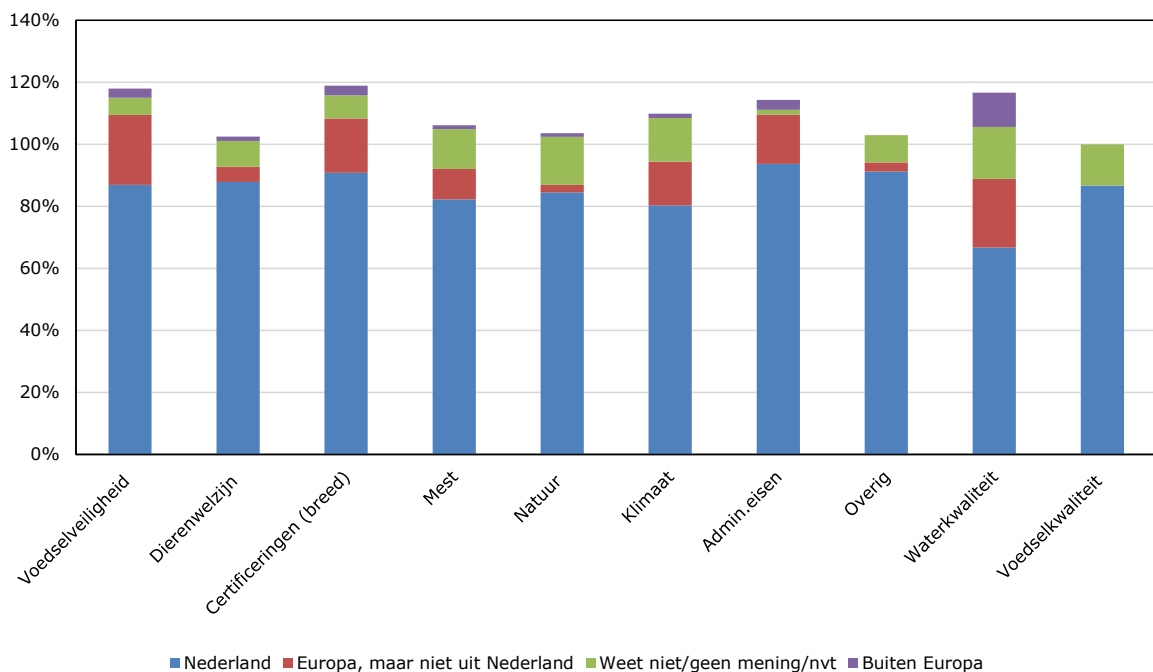

Figuur 2.4 Aandeel eiser per categorie van eisen. Er zijn meerdere antwoorden mogelijk (n=1.271 eisen)

Voor wat betreft de eisen in de categorie Voedselveiligheid zijn de supermarkten de belangrijkste eisende partij, met een aandeel van 38%² in deze categorie. Brede certificeringen worden vooral geëist door de groot- en tussenhandel en de veiling/telersverenigingen met een aandeel van respectievelijk 22% en 17% in deze categorie. Bij Mest en Waterkwaliteit is het 'een andere partij' die het grootste aandeel in de eisen heeft. In deze categorie zitten relatief veel wettelijke eisen; de andere partij is dan de overheid.

Voor de bedrijven met akkerbouw komen de eisen in 20% van de gevallen van een supermarkt, 20% van de coöperatieve verwerker en 15% van de groothandel/tussenhandel (niet in de figuur). De laatste vraagt significant vaker brede certificeringen van akkerbouwers, 32% van deze eisen komt van de groothandel/tussenhandel. Op de bedrijven met melkvee komt 56% van de bovenwettelijke eisen van de coöperatieve verwerker.

Figuur 2.5 laat zien of de afnemers die de meest vergaande eisen stellen in het binnen- of buitenland zitten. Omdat meerdere antwoorden mogelijk zijn, tellen kolommen ook hier op tot boven de 100%. Het merendeel van de afnemers met de meest vergaande eisen komt uit Nederland, gemiddeld 78%³ over alle categorieën. Het aandeel Europese afnemers dat de meest vergaande eisen stelt is gemiddeld 12%. Zij vragen relatief vaker eisen in de categorie Voedselveiligheid, hun aandeel is 19% in deze categorie.

Figuur 2.5 Afnemer uit Nederland, Europa of buiten Europa? Meerdere antwoorden zijn mogelijk (n=1.270 eisen, één ontbrekend antwoord)

2.3 Keurmerken zijn de grootste bron van bovenwettelijke eisen

De respondenten hebben ook aangegeven of de door hen genoemde eisen bij een keurmerk horen. Die vraag wordt in 57% van de gevallen positief beantwoord. Van 18% van de eisen wordt aangegeven dat het niet bekend is of een eis voortkomt uit een keurmerk. De eisen voor Dierenwelzijn worden significant vaker genoemd als horend bij een keurmerk (72% van de eisen hoort bij een keurmerk) en de eisen in de categorie Mest horen significant minder bij een keurmerk (44% hoort niet bij een keurmerk).

² Omgerekend naar 100%: 38% = 48% (figuur) /126% (figuur), zo ook de andere percentages bij deze figuur omgerekend.

³ Hier is weer omgerekend: 78% = 87% (figuur) /111% (figuur), zo ook de andere percentages bij deze figuur omgerekend.

In tabel 2.1 staan de keurmerken die genoemd zijn bij de eisen. Het was mogelijk meerdere keurmerken te noemen. On the way to PlanetProof en GlobalGAP worden het vaakst genoemd. Van de eisen heeft 33% betrekking op On the way to PlanetProof en 22% van de eisen heeft betrekking op GlobalGAP. On the way to PlanetProof is aangemerkt als topkeurmerk door MilieuCentraal. GlobalGAP ligt dicht bij de wettelijke eisen, maar heeft op gebied van milieu eisen die bovenwettelijk zijn. De Beter voor Natuur & Boer keurmerken die door AH in de markt gezet zijn, hebben een gezamenlijk aandeel van 16%. On the way to PlanetProof, GlobalGAP en Beter voor Natuur & Boer zijn alle drie keurmerken die meerdere categorieën van duurzaamheidseisen beslaan (en gecategoriseerd als Brede certificeringen).

Tabel 2.1 Keurmerken die bij de genoemde eisen horen

On the way to PlanetProof	33%
GlobalGAP	22%
Andere keurmerk(en) nl:	14%
Beter Leven Keurmerk (1 ster)	12%
EU-Biologisch	11%
Weidemelk	10%
EKO	8%
Beter voor Groente en Fruit, Natuur & Boer	8%
VLOG	
Beter voor Koe, Natuur & Boer	4%
Demeter	3%
Beter voor Kip, Natuur & Boer	3%
Beter Leven Keurmerk (3 sterren)	3%
In omschakeling naar Biologisch	2%
Beter voor Varken, Natuur & Boer	2%

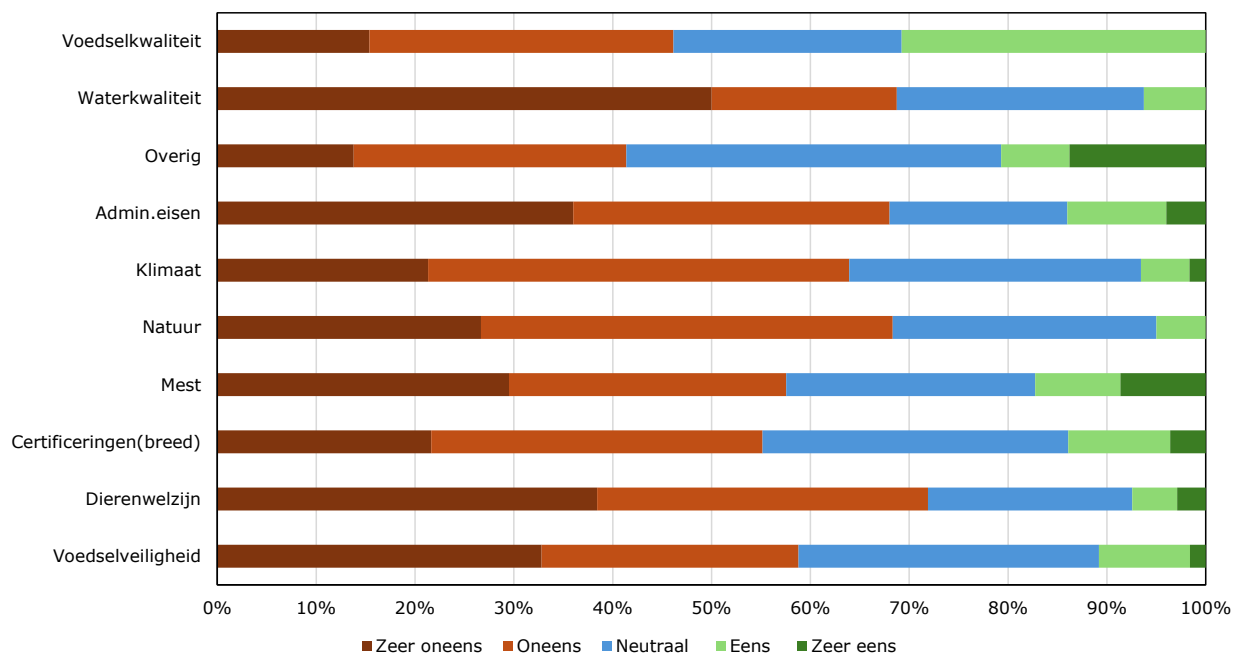
n=723 eisen die bij een keurmerk horen

Voor bedrijven in de sectoren melkvee en akkerbouw (niet in de tabel) staat On the way to PlanetProof op de eerste plaats. In die sectoren worden respectievelijk 34 en 33% van de eisen met dit keurmerk in verband gebracht. Bij melkvee staat weidegang als keurmerk op de tweede plaats (26%), bij akkerbouw GlobalGAP (33%).

Uit de interviews blijkt dat er verschillende redenen zijn om een keurmerk te hebben. Sommige agrariërs zijn intrinsiek gemotiveerd, andere kiezen voor een keurmerk vanwege het financiële voordeel of het verruimen van de afzetmarkt, maar vaak wordt het keurmerk geëist vanuit de keten geeft men aan. Geïnterviewden geven aan dat de leeftijd van de agrariër en rol kan spelen en of er opvolging binnen het bedrijf is. Bij een hoge leeftijd en zonder opvolging denkt men minder in voortgang en lange termijn en lijkt men minder geneigd zich te binden aan een keurmerk en daar inspanningen voor te doen. Wat de reden van het hebben van het keurmerk ook is, er wordt in de interviews onderstreept dat dat de kosten voor de duurzaamheidsmaatregelen op zijn minst gecompenseerd moeten worden.

2.4 De eisen betreffen nauwelijks gevoelige informatie

De vraag of de eisen gevoelige informatie bevatten, kan beantwoord worden aan de hand van de stelling over gevoeligheid van de eisen (figuur 2.6). Gemiddeld over alle categorieën eisen wordt over 13% gezegd dat men het eens tot zeer eens is met de stelling 'Bepaalde onderdelen van deze eis zijn geheim of gevoelig.' Het overgrote deel van de respondenten vindt dat er geen gevoeligheid is of staat er neutraal tegenover. De figuur laat zien dat er variatie per categorie eisen is, maar de verschillen zijn niet significant.

Figuur 2.6 Antwoorden op de stelling 'Bepaalde onderdelen van deze eis zijn geheim of gevoelig' (n=1.233 eisen)

3 Hoe komen eisen tot stand?

3.1 Op de achtergrond zijn supermarkten vaak de eisende partij; verschil tussen de plantaardige en dierlijke sectoren

Agrarische ondernemers hebben een directe afnemer, dit kan een supermarkt zijn in binnen- of buitenland, maar ook een groothandel of tussenhandel, verwerker of veiling of telersvereniging (figuur 2.4). Supermarkten op hun beurt kunnen producten direct betrekken van (grotere) agrarische ondernemers, groothandel of tussenhandel, verwerkers van producenten of telersverenigingen. Supermarkten maken met al deze partijen afspraken over het agrarische product. Bovenwettelijke eisen op het gebied van dierenwelzijn en voedselveiligheid worden het meest genoemd in dit online onderzoek.

In de dierlijke productieketens maken supermarkten afspraken met (coöperatieve) verwerkers over eisen. Beter Leven 1 ster is de standaard in de Nederlandse supermarkt voor vers varkens- en kippenvlees. Het Beter Leven keurmerk als eis komt voor in combinatie met Beter voor Varken, Natuur & Boer en Beter voor Kip, Natuur & Boer, want deze Beter voor Natuur & Boer keurmerken zijn een add-on op Beter Leven 1 ster (persoonlijke informatie). In de leghennenhoudery zorgt het Duitse KAT, dat vergelijkbaar is met IKB (tijdelijk), voor een bovenwettelijke eis omdat de haantje-kuikens niet meer gedood mogen worden.

In de zuivelsector coördineert de coöperatieve verwerker FrieslandCampina de afzet van On the way to PlanetProof-melk van de leden voor wie een markt voor dit keurmerk is gevonden. Het keurmerk sluit aan bij het bedrijfsprogramma voor verduurzaming Foqus Planet. Het keurmerk en programma maken gebruik van onder andere de KringloopWijzer (categorie Mest), KoeKompas en KalfOK (beide categorie Dierenwelzijn). Bij zuivel is AH de belangrijkste eiser van Beter voor Koe, Natuur en Boer omdat het huismerk onder dit keurmerk valt (Zie bijvoorbeeld respondent 3 in bijlage 1). Dit keurmerk stelt ook VLOG (GMO-vrij voer) als eis (zie bijvoorbeeld respondent 4 in bijlage 1). De melk van het huismerk wordt geleverd door verwerker A-ware, die de VLOG-melk ook levert aan Duitse supermarkten. Steeds meer zuivel van Jumbo moet voldoen aan de eisen voor Beter Leven 1 ster voor melkvee. Naast een stroom VLOG-melk en KAT-eieren zijn er weinig buitenlandse keurmerken genoemd in het online onderzoek.

Voor plantaardige producten maken de supermarkten direct afspraken met (grote) telers, met de groothandel of tussenhandel en de veiling/telersverenigingen en verwerkers. Supermarkten stellen daarbij eisen in de vorm van keurmerken zoals On the way to PlanetProof aan Nederlandse producenten (bijvoorbeeld Jumbo of Lidl), Beter voor Groente en Fruit, Natuur & Boer (AH) en daarbovenop vaak nog eisen over gewasbeschermingsmiddelen, bijvoorbeeld het aantal middelen dat mag voorkomen op groente en fruit of het eisen van een kleinere hoeveelheid residu dan de maximaal toegestane limiet (MRL), (Mouden, 2024). Daarnaast worden ook eisen gesteld aan onder meer kleur, vorm of verpakking. Dat kan deels onder verwijzing naar handelsnormen. Zo zijn verschillende kwaliteiten van onder meer appels, tomaten en paprika omschreven. Keurmerk en nadere eisen staan in de productspecificaties ('specs').

Supermarkten in binnen- en buitenland eisen daarbij ook heel vaak het keurmerk GlobalGAP van primaire producenten (in bijlage 1 hebben respondenten 1, 2, 5, 6, 7, 8 en 9 dit keurmerk). Het Beter voor Natuur & Boer AGF certificaat omvat de eis dat het bedrijf GlobalGAP IFA versie 6.0 Plants gecertificeerd moet zijn. Ook Jumbo vraagt het certificaat van toeleverende boeren en telers. Nederlandse supermarkten eisen het ook van buitenlandse producenten. En er komen steeds meer On the way to PlanetProof-producten uit het buitenland. Andersom wordt GlobalGAP ook vaak door buitenlandse supermarkten gevraagd. Daarmee is het te zien als een internationaal basiskeurmerk (van deels bovenwettelijke eisen). Als telers niet rechtstreeks zaken doen met supermarkten, dan vertalen telersverenigingen of groothandel deze eisen door naar telers. Die doorvertaling is lang niet altijd specifiek op een markt afgestemd en dus worden de keurmerken

gestapeld. Stapelen kan ook door telers zelf gedaan worden, zodat men altijd aan de vraag kan voldoen (zie bijvoorbeeld respondent 1 in bijlage 1).

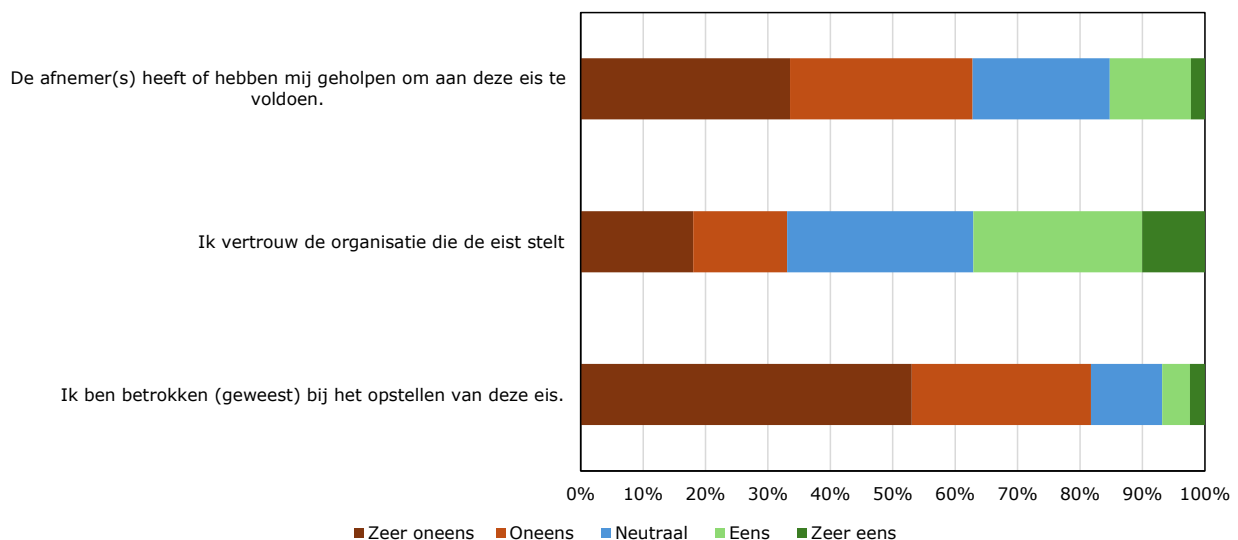
In de dierlijke sector worden keurmerken met bovenwettelijke eisen dus veelal afgestemd op de eisen op de binnenlandse markt. In de plantaardige sectoren worden keurmerken meer gestapeld voor de binnenlandse en internationale markt. Wel is de ontwikkeling van benchmarken in de plantaardige sector verder gevorderd dan in de dierlijke sector (Van Galen, 2022, p.49). Als certificaten gebenchmarkt zijn, betekent dit dat keurmerken elkaar onderling (op onderdelen) erkennen.

Hierboven is het keurmerk Biologisch nauwelijks genoemd. De biologische productie is vastgelegd in Europese wetgeving. Deze vormt de basis, hoewel er nationale verschillen zijn in de implementatie en er additionele eisen kunnen zijn. Het bestaan van deze basis bevordert de internationale handel. In deze kleine markt is afstemming op de vraag de grotere uitdaging. Agrariërs die voor biologische productie gaan, zijn meer intrinsiek gedreven om over te gaan naar dit keurmerk (Van Galen, 2022b p.59, 135).

3.2 Agrariërs voelen zich niet betrokken

Een van de stellingen gaat over betrokkenheid bij het opstellen van de betreffende eis. Bij gemiddeld 7% van de eisen geven respondenten aan dat zij het eens tot zeer eens te zijn met de stelling betrokken te zijn bij het opstellen van de eis. Neutraal krijgt 11% van de eisen. Er kan uit afgeleid worden dat agrarische ondernemers zich nauwelijks betrokken voelen bij het opstellen van de eisen.

In het online-onderzoek blijken agrarische ondernemers in 15% van de eisen te kunnen rekenen op hulp van afnemers (13% is het eens en 2% zeer eens met de stelling). Neutraal is hier 30%. Toch heeft 37% wel vertrouwen in de organisaties die eisen stellen en is 30% neutraal.

Figuur 3.1 Antwoorden op aantal stellingen (n= 1.207, 1.197, 1.173 eisen, bij een aantal eisen zijn geen antwoorden ingevuld)

Keurmerken zijn een grote bron van bovenwettelijke eisen. Vaak hebben certificeerders een commissie of een klankbordgroep voor het vaststellen of aanscherpen van eisen, waar ook iemand uit de betreffende agrarische sector zitting in heeft. In de interviews gaven de ondernemers aan dat dit niet voelt als een vertegenwoordiging namens de sector. Het online-onderzoek bevestigt dit. Dat geeft het gevoel dat dat nieuwe regels en eisen worden opgelegd zonder dat primaire producenten er zelf een stem in hebben.

4 Is er draagvlak voor de bovenwettelijke eisen?

4.1 Duurzaam imago als belangrijkste voordeel, administratieve lasten het belangrijkste nadeel

Tabel 4.1 geeft de belangrijkste voordelen die de respondenten noemden van een eis. Zij konden maximaal vijf voordelen noemen. Met een tweezijdige Chi-kwadraattoets is gekeken of voordelen significant vaker worden genoemd met betrekking tot bepaalde categorieën van eisen.

- Het voordeel van een duurzaam imago wordt significant vaker genoemd bij de categorie Klimaat. In die categorie wordt bij 52% van de eisen dit voordeel genoemd.
- Meer afzetzekerheid is een voordeel dat significant vaker genoemd wordt bij de categorie voedselveiligheid (in die categorie heeft 28% van de eisen dat voordeel) en bij brede certificeringen (daar vormt afzetzekerheid bij 26% van de eisen het voordeel)
- Het voordeel van hoger dierenwelzijn is geassocieerd met de categorie Dierenwelzijn (in die categorie heeft 48% van de eisen dat voordeel).
- Minder uitstoot van schadelijke stoffen wordt significant vaker bij de categorie Klimaat genoemd (in die categorie heeft 40% van de eisen dit voordeel).
- Het niet zien van een voordeel is gekoppeld aan de categorieën Administratieve eisen (48% van de eisen in deze categorie) en Waterkwaliteit (67% van de eisen in deze categorie; overigens maar een kleine categorie).

Tabel 4.1 Belangrijkste voordelen van de genoemde eisen

Duurzaam imago van bedrijf/product	29%
Ik zie geen enkel voordeel	28%
Meer afzetzekerheid	19%
Versterkt consumentenvertrouwen	17%
Hoger dierenwelzijn/betere diergezondheid	15%
Verhogen en/of bevorderen van de biodiversiteit	12%
Concurrentievoordeel (onderscheidend)	12%
Minder uitstoot van schadelijke stoffen	11%
Zorgt voor een betere bodem	11%
Verhoogt mijn winstmarge	9%

n=1.270 eisen (1 missend antwoord)

Tabel 4.2 geeft de belangrijkste nadelen zoals ze genoemd zijn door de respondenten. Zij konden maximaal vijf nadelen noemen. Met een tweezijdige Chi-kwadraattoets is gekeken of nadelen significant vaker worden genoemd met betrekking tot bepaalde categorieën van eisen. Significant zijn de volgende relaties tussen nadeel en eis:

- Dat de administratieve lasten te hoog zijn is vooral gekoppeld aan de brede certificeringen (in deze categorie krijgt 62% van de eisen dit nadeel toegeschreven) en de categorie Administratieve eisen (in deze categorie kent 78% van de eisen dit nadeel).
- Het opdrijven van voedselprijzen is geassocieerd aan de categorie Waterkwaliteit (61 van de eisen in deze categorie kent dit nadeel).

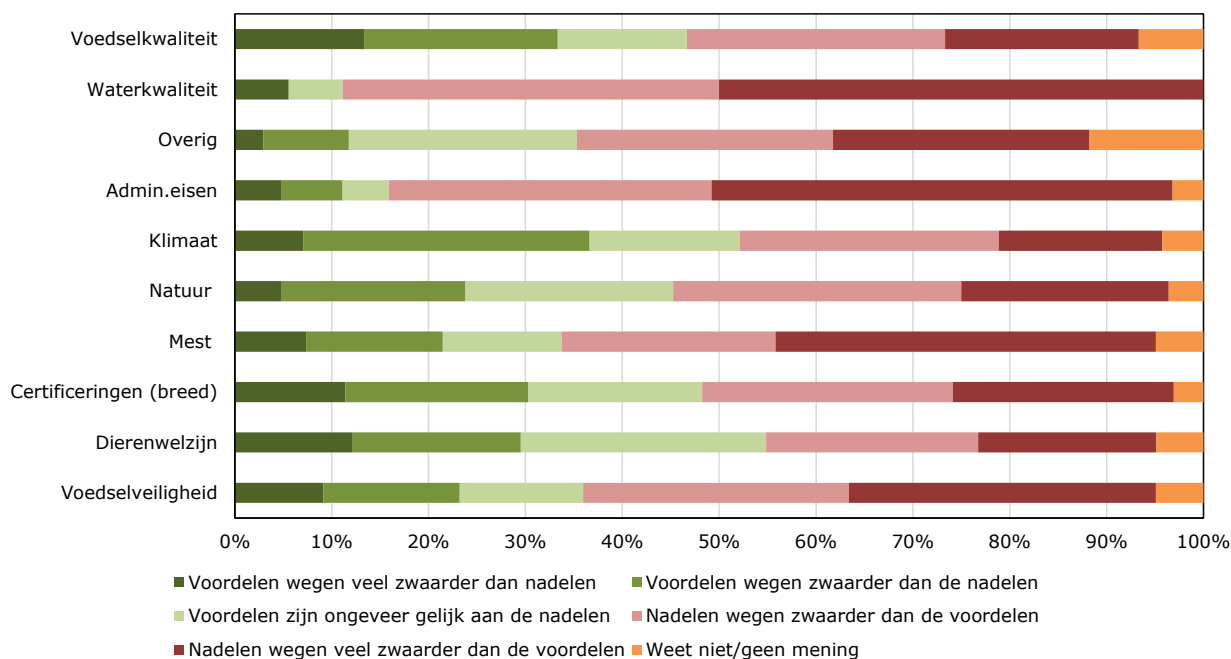
Tabel 4.2 Belangrijkste nadelen van bovenwettelijke eisen

Administratieve lasten te hoog	31%
Te veel inspanning ten opzichte van de extra opbrengsten	27%
Verhoogt winstmarge onvoldoende/verlaagt mijn winstmarge	26%
Drijft voedselprijzen op	21%
Eis verandert steeds	19%
Eis is moeilijk uit te voeren	18%
Aanpassing van bedrijfsvoering	17%
Te weinig invloed op de eis	16%
Geen bijbehorende financiële ondersteuning (subsidies)	15%
Draagt niet bij aan dierenwelzijn/betere diergezondheid	15%

n=1.269 eisen (2 missende antwoorden)

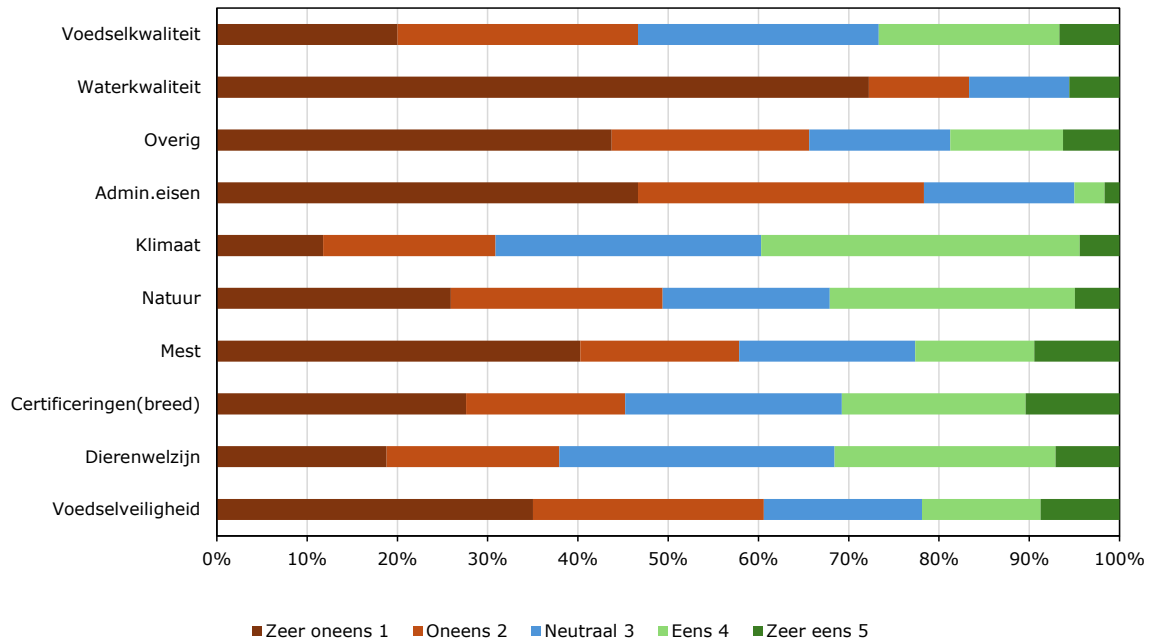
4.2 Draagvlak voor eisen klimaateisen en dierenwelzijn

Als de voordelen ten minste gelijk zijn aan de nadelen of opwegen tegen de nadelen van een eis, is dit te interpreteren als draagvlak voor een eis. Respondenten hebben in het online-onderzoek kunnen aangeven in welke mate de voordelen zich verhouden tot de nadelen. Als voordelen de nadelen overstijgen of de verhouding voordelen/nadelen als neutraal wordt gezien, is dat tot draagvlak bestempeld. Figuur 4.1 toont de mate van draagvlak. Gemiddeld over alle categorieën is het draagvlak 42%. Alleen voor eisen in de categorieën Klimaat en Dierenwelzijn is het draagvlak groter. De laatste hebben een significant groter draagvlak met 55% van de eisen waarvan men de voordelen tenminste vindt opwegen tegen de nadelen.

Figuur 4.1 Mate waarin voordelen opwegen tegen nadelen (n=1.270 eisen, een missend antwoord)

De eisen in de categorie Mest kunnen rekenen op significant minder draagvlak (34% van de eisen weegt niet op tegen de nadelen). Dat geldt ook voor de categorie Administratieve eisen (16% van de eisen heeft draagvlak). Uit de interviews blijkt dat wel wordt begrepen dat de derogatie is afgeschaft maar het druist in tegen de logica en het gevoel dat het ertoe leidt dat agrariërs kunstmest moeten inkopen - wat extra kosten met zich meebrengt - en mest moeten afvoeren, wat ook geld kost. Ook worden in het online onderzoek zulke opmerkingen genoemd.

Antwoorden op de stelling 'Ik sta achter deze eis' geven ook een beeld van het draagvlak (figuur 4.2). Gemiddeld genomen is 27% het eens tot zeer eens met deze stelling, 23% is neutraal en 51% oneens tot zeer oneens. Er is meer vertrouwen in de organisaties achter de eisen (paragraaf 3.2) dan er is in de eisen zelf. De eisen in de categorie Klimaat scoren met 40% eens tot zeer eens significant beter dan de andere categorieën en de categorie Waterkwaliteit significant slechter met 83% oneens tot zeer oneens. In deze categorie zitten relatief veel wettelijke eisen (onder meer de verplichte bufferstroken).

Figuur 4.2 Antwoorden op de stelling 'Ik sta achter deze eis' (n=1.233 eisen, ontbrekende antwoorden)

Uit de interviews komt naar voren dat een deel van de agrariërs aan het plafond lijkt te zitten wat betreft de eisen waaraan ze willen of kunnen voldoen. Regels die men als zwaar of als te veel ervaart stellen agrariërs naar eigen zeggen voor grote uitdagingen. Het is niet onderzocht in hoeverre agrariërs niet achter de eisen staan omdat ze niet (meer) kunnen voldoen.

4.3 Administratieve lasten toegelicht

De meeste geïnterviewden geven aan dat het voeren van een keurmerk goed te doen is. Zij ervaren weinig of geen drempels en zijn gemotiveerd om aan de richtlijnen en eisen te voldoen. Anderen echter ervaren de administratieve verplichtingen als een grote ballast en een bron van irritatie. Behalve dat het veel werk vergt, ervaren ze het als ingewikkeld en het taalgebruik moeilijk. Foutief invullen kan grote gevolgen hebben bij de audit, zoals een uitsluiting van het keurmerk. Het moeilijkheidsniveau wordt door sommigen zo hoog gevonden dat meerdere boeren adviesbureaus inschakelen om hen te ondersteunen bij de administratie.

In het online onderzoek vormt de categorie administratieve eisen 5% van de genoemde eisen, 63 eisen in totaal. Naast deze 5% zijn er ook nog 8% eisen die in verband gebracht kunnen worden met administratieve lasten en die in de andere categorieën zijn ondergebracht. Ook uit de toelichtende teksten in het online onderzoek blijkt dat het vaak niet alleen om de duurzaamheidseisen gaat maar de administratie die als last wordt ervaren. In paragraaf 4.1 kwamen we bijvoorbeeld al tegen dat brede certificeringen vaak gepaard gaan met het nadeel van administratieve lasten. We kunnen ervan uitgaan dat de in totaal 13% van de eisen die de administratie aangaan als administratieve lasten worden ervaren.

We citeren hieronder enkele reacties uit de toelichtingen om een concreet beeld te geven.

In de categorie Administratieve eisen gaat het om hoeveelheid en dubbelingen. Illustratieve voorbeelden over de hoeveelheid die geregistreerd moet worden:

- ... daadwerkelijke controle van productiemethode door: pakbonnen, in en uitgaande rekeningen, leverbonnen, controleplicht van certificaten van derden, eigen verklaringen, controle mestboekhouding onder andere aan de hand van het VDM (Vervoersbewijs dierlijke mest, aan/afvoer cijfers ministerie, medicijnregistratie met dubbele wachttijden en bijhouden behandeling per dier, logboek dierenarts, risicobeheersplan, bedrijfsomschrijving, massabalans, gecombineerde opgave en perceelregistratie mede in verband met vruchtwisseling, registratie en gebruik gewasbeschermingsmiddelen, aan- en afvoer dieren, teeltregistratie, oogstregistratie ...
- Jaarlijks ben ik meer dan 250 uur kwijt aan administratieve lasten vanuit EU en certificering. Dit wordt meer en meer. Maar het is echt te veel.

Illustratieve voorbeelden over dubbelingen van verschillende keurmerken/ bedrijvenprogramma's (en de kosten:

- Met name de combinatie GlobalGAP, VVAK, en PlanetProof zorgt op ons kleine akkerbouwbedrijf ervoor dat je als eenmanszaak gevoelsmatig aan meer eisen moet voldoen dan bijvoorbeeld Shell waar voor elk onderwerp apart een hele afdeling aan mensen bezig is.
- KringloopWijzer, gecombineerde opgave, KalfOK, KoeKompas, Koeallert, bemestingsplan ...
- Iedere afnemer heeft zijn eigen keurmerk met certificaat. Dat werkt nogal kostenverhogend en er zijn vaak tegenstrijdige eisen.
- Iedere supermarkt wil zijn eigen keurmerk om te laten zien hoe goed ze zijn en wij dragen alle lasten. Voor ons begon het met GlobalGAP, wat eigenlijk allesomvattend is. Nu is het GlobalGAP, Tesco nurture, Grasp en Leaf. Een paar jaar terug betaalden wij rond de 600 euro voor de GlobalGAP en nu met al die extra dingen rond de 3.000 euro. En er wordt niet extra voor betaald. Je kan zorgen dat je het hebt en anders hoef je niet te leveren. En aangezien er niet veel verschillende supermarkten zijn, moet je meegaan.

In de categorie Voedselveiligheid gaat het om 26 opmerkingen, waarvan een groot deel de bemonstering van drinkwater of oppervlaktewater betreft. Bemonstering van drinkwater wordt onzinnig gevonden en de eisen zijn onpraktisch voor oppervlaktewater. Voorbeelden van opmerkingen:

- Drinkwater wordt gecontroleerd door het waterbedrijf, waarom moeten wij dan alsnog een monster nemen?
- Je kan pas een monster laten nemen op het moment dat je daadwerkelijk gaat beregenen, want dan staat de haspel pas in het perceel. Beregenen kan dan echter nog niet omdat je eerst moet wachten op de uitslag van het genomen monster. Oftewel in de praktijk niet werkbaar!

In de categorie Dierenwelzijn betreft het veel opmerkingen over het bijhouden van weidegang (9 in aantal):

- We hebben een bedrijf met melkrobots. De tijden van weidegang variëren van dag tot dag, de koeien hebben 24 uur per dag 100% vrije keus om te gaan weiden. Je moet echter per dag het aantal uren weidegang invullen. Hierop wordt gecontroleerd. Maar het kan bij een controle zo zijn dat ze toevallig bijna allemaal binnen zijn en vervolgens 2 uur later allemaal naar buiten lopen. Maar de tijdstippen van weidegang moeten wel vooraf per dag ingevuld worden, maar hier luisteren koeien in een vrijekeuzestel niet naar.

In de categorie Mest is het de KringloopWijzer die 8 opmerkingen krijgt over dat het een tijdrovende zaak is om die in te vullen.

In de categorie Brede certificeringen, wordt met name GlobalGAP vaak genoemd (17 keer). Een kleine greep uit de opmerkingen:

- Voor de GlobalGAP-registratie dienen dermate veel gegevens overlegd te worden waarvan ik afvraag wat de relatie met het te telen product betreft. Zo dienen we de jaarrekening van ons energie- en watergebruik te tonen, een biodiversiteitsplan te overleggen om aan te tonen dat de biodiversiteit zal toenemen op het bedrijf, een leveranciersbeoordeling op te stellen, een verbeterplan energie-efficiëntie, een waterbeheerplan enz. enz.
- Veel papierwerk met vergaande vragen over wel of niet aanwezige documenten, weinig toegespitst op Nederlandse situaties. Vooral een papieren wereld.
- Het wekelijks invullen van schoonmaaklijsten voor dingen die niet relevant zijn voor het hele jaar.

5 Worden agrariërs beloond voor de inspanningen?

5.1 De helft van de eisen kent een vergoeding en dit wordt in een contract geregeld

Figuur 5.1 laat zien of en welk type vergoeding is afgesproken voor het voldoen aan de bovenwettelijke eisen. Meerder antwoorden waren mogelijk. Daarom komt het percentage boven de 100% uit. In gemiddeld 49% van de eisen is er een of andere vergoeding (extra per kg product, prijsafsprake, een vast bedrag of anders). Voor de eisen in de categorieën Dierenwelzijn en Voedselkwaliteit worden vaker dan voor andere categorieën verschillende typen vergoedingen genoemd. Bij gemiddeld 36% van de eisen is geen vergoeding afgesproken. Tussen de categorieën varieert het aandeel 'geen vergoeding' tussen de 16%⁴ (Dierenwelzijn) en 54%⁵ (Administratieve eisen).

Op het terrein van dierenwelzijn wordt significant vaker een vergoeding per kg betaald boven op wat marktconform is ten opzichte van de andere categorieën, in 50%⁶ van deze eisen worden afspraken gemaakt en worden er ook afspraken voor een langere periode gemaakt, namelijk voor 16% van de eisen. De variatie in de percentages van de andere categorieën verschillen niet significant van elkaar.

In de categorie Brede certificeringen zijn er voor 42% van de eisen geen vergoedingen. Bijvoorbeeld zijn er voor GlobalGAP geen vergoedingen bekend. Voor de keurmerken On the way to PlanetProof en Beter voor Natuur & Boer zijn die wel bekend⁷. Uit de interviews komt naar voren dat het beloningssysteem per certificering verschilt. Sommige keurmerken hanteren een basisprijs met daarbovenop compensaties en toeslagen. Anderen belonen per certificaat. Deze laatste vorm komt niet vaak voor (zie figuur 5.1).

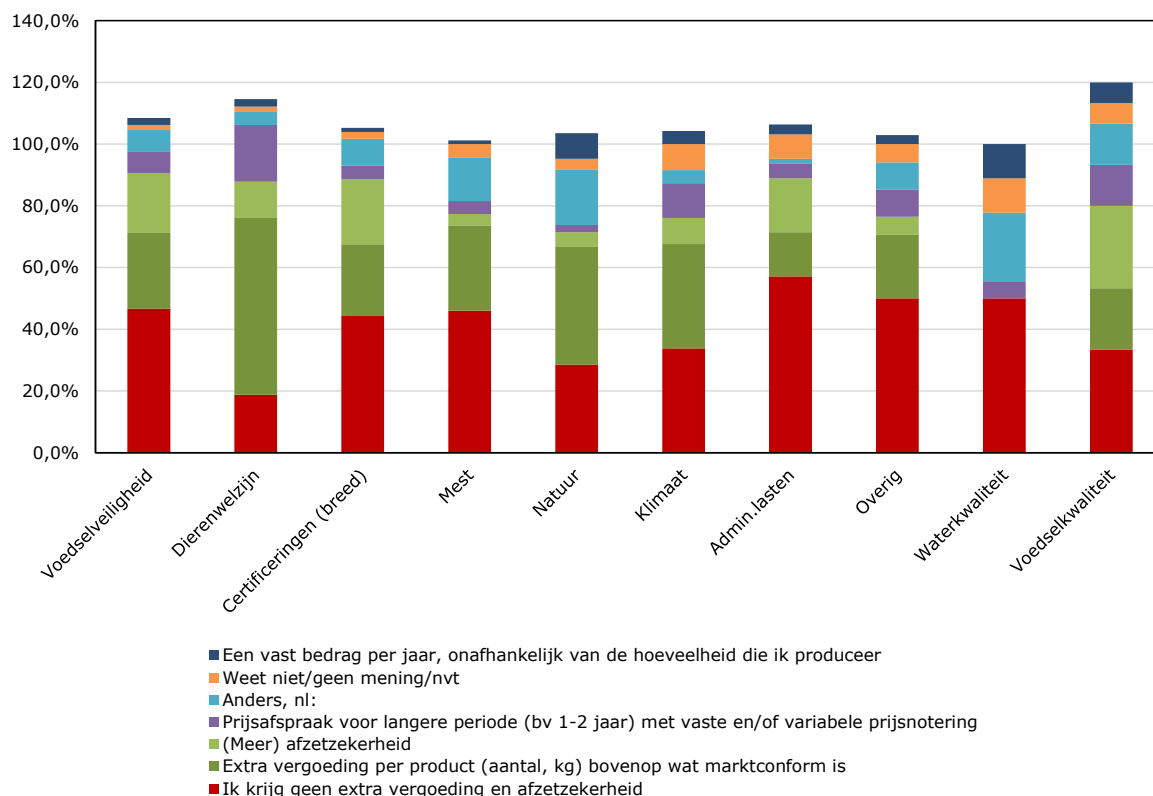
In de categorie Voedselveiligheid zijn er voor 43% van de eisen geen vergoedingen.

⁴ Omgerekend: 16% = 18% (figuur)/114% (figuur).

⁵ Omgerekend: 54% = 57% (figuur)/105% (figuur).

⁶ Omgerekend: 50% = 57% (figuur)/ 114% (figuur), etc. andere percentages verwijzend naar de figuur.

⁷ Beter voor Natuur & Boer kent vergoedingen. Bij On the way to PlanetProof hangt het af per sector. Voor melk zijn er vergoedingen. Voor AGF niet altijd. Daarom heeft SMK bij de ACM laten onderzoeken of de vergoeding een onderdeel kan zijn van de eisen om het logo te voeren. <https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-beoordeelt-duurzaamheidsvergoeding-die-stichting-milieukeur-invoert-voor-boeren>

Figuur 5.1 Mate waarin vergoeding is afgesproken voor voldoen aan de bovenwettelijke eisen en type vergoeding en naar categorie eis (n=1.270 eisen, een antwoord ontbreekt)

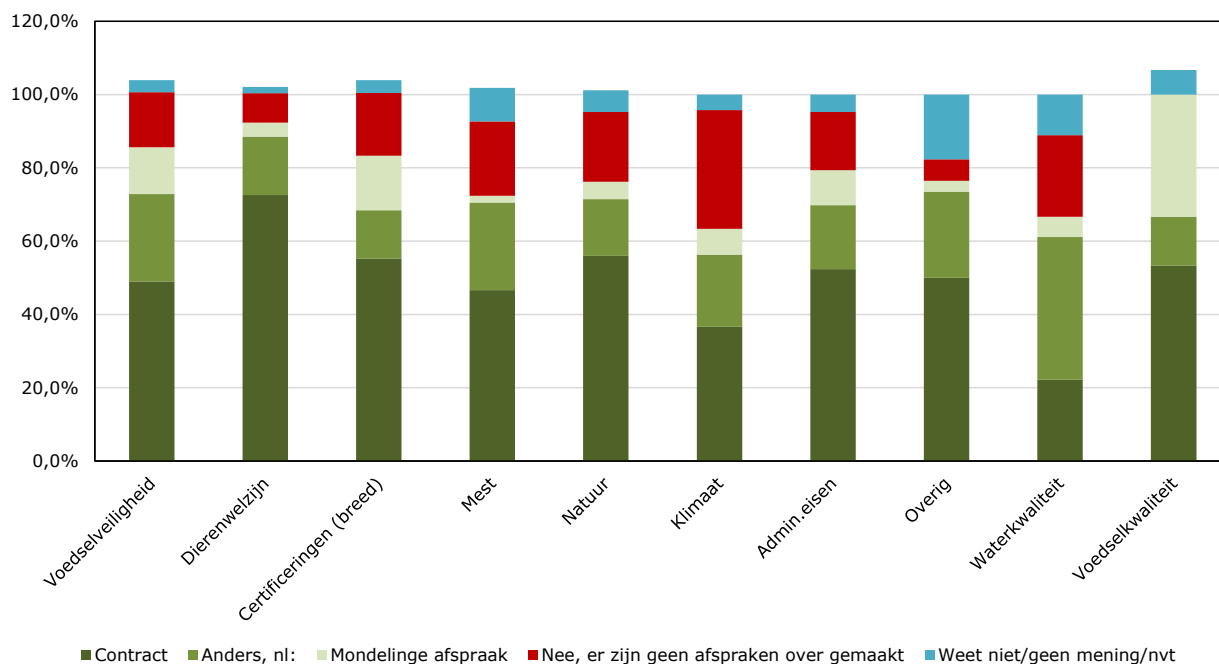
Figuur 5.2 geeft weer in hoeverre formele afspraken zijn gemaakt over de vergoeding. Meerdere antwoorden waren mogelijk. De eisen in de categorie Dierenwelzijn worden voor 71%⁸ vastgelegd in contracten. Dat is significant vaker dan bij de andere categorieën.

Vergoedingen voor de brede certificeringen worden voor 53% van de eisen vastgelegd in contracten. Ook de vergoedingen voor de eisen in de categorie Voedselveiligheid worden voor 47% van de eisen vastgelegd in contracten.

Voor eisen in de categorie Klimaat worden in 32% van de gevallen geen afspraken gemaakt. Dit is significant vaker ten opzichte van de categorie Dierenwelzijn (voor 8% van de eisen zijn er geen afspraken) en categorie Voedselveiligheid (15% geen afspraken), maar het is opvallend omdat de eisen in deze categorie wel op draagvlak kunnen rekenen.

Wanneer er vergoedingen zijn, zijn contracten de meest geijkte vorm waarin deze worden vastgelegd.

⁸ 71=73%(figuur)/102%(figuur)

Figuur 5.2 Mate waarin een formele afspraak is gemaakt naar categorie eisen (n=1.270 eisen, een antwoord ontbreekt)

Citaten van de geïnterviewden onderstrepen het belang van een vergoeding:

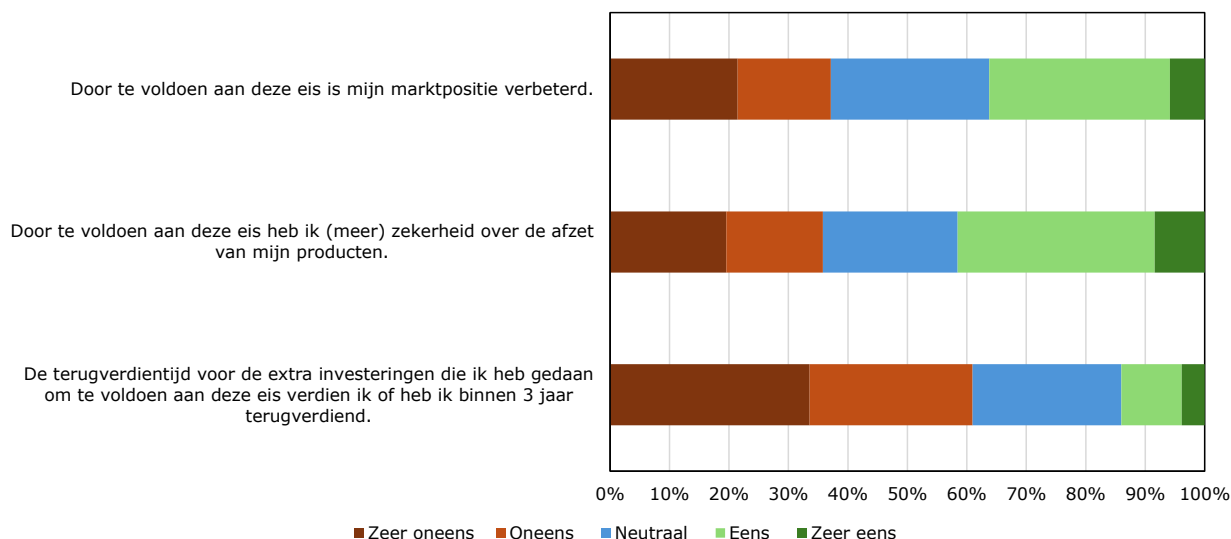
- *Je hebt er veel voor over want je krijgt ook een aanzienlijke beloning. Er worden inspanningen verwacht van de deelnemers aan een keurmerk. Het geeft echt inkomenszekerheid aan het bedrijf, en het is leuk om ermee aan de slag te gaan. Het past bij ons bedrijf. (4)*
- *De basisprijs is een vergoeding voor je inzet. (6)*
- *Eerder waren de regels losser, maar de prijzen zijn nu beter. (7)*
- *De meerprijs op dat keurmerk, dat is waarvoor je het doet. (10)*

De vaste vergoeding en het bestaan van formele afspraken voor de categorie Dierenwelzijn dragen zeker bij aan het draagvlak voor de dierenwelzijnseisen. Er is ook draagvlak voor de eisen voor klimaat (paragraaf 4.2). Omdat er voor de categorie Klimaat niet significant meer vergoedingen bestaan, juist minder, wijst dit erop dat de intrinsieke motivatie om te zorgen voor het klimaat in belangrijke mate bijdraagt aan draagvlak voor deze eisen.

5.2 Terugverdienen vaak niet binnen drie jaar, afzet deels wel deels niet verbeterd

Bij de stelling dat de terugverdientijd van de investering in een eis 3 jaar of minder is, geeft 61% van de respondenten aan het oneens tot zeer oneens te zijn met de stelling; voor 16% geldt dat het wel lukt om binnen 3 jaar de extra investeringen terug te verdienen (figuur 5.3).

Met de stellingen over marktpositie en afzetzekerheid is respectievelijk 37% en 36% het oneens tot zeer oneens. Daar staat tegenover dat 36% respectievelijk 41% het eens tot zeer eens is. Zoomen we in op de stelling over afzetzekerheid dan liggen de percentages voor de categorieën Mest en Waterkwaliteit van respectievelijk 56% en 83% oneens tot zeer oneens significant hoger (niet in de figuur) dan bij de andere categorieën. Maar in de categorie Voedselkwaliteit is juist 71% het eens tot zeer eens (niet in de figuur).

Figuur 5.3 Antwoorden op de stellingen over marktpositie, terugverdientijd en afzet
(n=1.112, 1.114, 1.213 eisen, ontbrekende antwoorden)

Uit onzekerheid over het terugverdienen van nieuwe eisen en nieuwe investeringen kunnen agrariërs ook uit een keurmerk stappen. Zij maken dan een kosten-batenafweging. De buitenlandse afzetmarkt eist bijvoorbeeld niet dat minder dieren op een vierkante meter gehouden moeten worden. Voor sommige agrariërs betekent die afzetmarkt een betere balans tussen inspanning en beloning en bovendien minder administratie. Enkele citaten hierbij:

- *De eisen worden strenger per 1 januari aanstaande. De extra opbrengst staat niet in verhouding tot de nieuwe investeringen die de nieuwe welzijnseisen met zich meebrengen. (3)*
- *De beloning van het keurmerk was niet in overeenstemming met de inspanning. (2)*
- *Er wordt aangegeven dat je het binnen 3 à 4 jaar moet kunnen terugverdienen, maar daar had ik graag wat meer zekerheid over. Want niet alle investeringen kan ik terugverdienen, zoals bijvoorbeeld de kosten van een nieuwe stalvloer. (6)*

Een factor die daarbij kan meespelen is de leeftijd van de agrariër en of er opvolging binnen het bedrijf is. Bij een hoge leeftijd en zonder opvolging denkt men minder aan de lange termijn. Dan staat de terugverdientijd in een ander licht dan als men nog jong is en zo kan het investeren in een keurmerk ook minder aantrekkelijk zijn (bron: interviews).

6 Discussie

Hoe representatief is het onderzoek?

Zoals in inleiding is beschreven is dit onderzoek gebaseerd op interviews en een online-vragenlijst voor agrarische ondernemers. Er zijn 21.000 ondernemers per mail uitgenodigd om deel te nemen aan het online-onderzoek. Dit aantal is ruim de helft van de potentiële aantal in de sector en de respons op basis van deze uitnodigingen is 9%. Dit kan wijzen op een selectieve deelname. Vergelijken we de vertegenwoordiging van de sectoren in de respons dan is echter te zien dat die niet scheef is in vergelijking met het aantal bedrijven in de populatie. Mogelijk zijn wel agrariërs oververtegenwoordigd die zorgen hebben over bovenwettelijke duurzaamheidseisen en/of de vergoedingen ervoor. Er worden veel zorgen gedeeld en slechts een enkele respondent geeft aan makkelijk aan eisen te kunnen voldoen. Gezien het onderwerp mag dat geen bezwaar heten. De resultaten versterken ook de bevindingen in de literatuur en expertbevindingen (paragraaf 3.1). De gevonden percentages kunnen dus in de praktijk afwijken, maar de hoofdboodschap van het onderzoek zoals verwoord in de samenvatting en conclusies van dit onderzoek, zal niet anders zijn.

Aanpak online vragenlijst, bovenwettelijke eisen uit open vragen

De vragenlijst begint - voor de agrarische ondernemers die aangegeven hebben te maken te hebben met bovenwettelijke duurzaamheidseisen - met een open vraag naar de meest vergaande bovenwettelijke eis. Vervolgens kunnen nog vier meest vergaande eisen aangegeven worden. Op de twee meest vergaande eisen komen vervolgvragen. Door niet te sturen is een zo breed mogelijk pallet aan eisen opgehaald dat aansluit bij wat de agrarische ondernemers ervaren. Maar de benadering houdt wel in dat voor de analyse alle eisen en hun toelichting gelezen en gecategoriseerd moesten worden. Daarbij bleek dat er wettelijke eisen waren genoemd, voedselkwaliteitseisen, en administratieve eisen. Alle meest en op de een na meest vergaande eisen die zijn genoemd zijn, zijn betrokken in de analyse om recht te doen aan wat de ondernemers aangegeven hebben. Dit heeft mogelijk effect op resultaten en dat bespreken we hieronder.

De categorieën Voedselveiligheid en Voedselkwaliteit

Strikt genomen zijn *eisen ten aanzien van voedselkwaliteit* (vorm, kleur etc.) geen duurzaamheidseisen. Toch hebben we deze categorie niet verwijderd uit de respons. In de respons vormen deze eisen maar 1% van de genoemde eisen en hebben nauwelijks effect op de resultaten. De categorie *Voedselveiligheid* omvat de meeste eisen in dit onderzoek. Veel supermarkten eisen een beperking in aantal en hoeveelheid residu van gewasbeschermingsmiddelen. De laatste beperking komt in de vorm van een maximaal toegestaan percentage van de maximaal toegestane limiet (MRL). Concentraties boven de MRL kunnen schadelijk zijn voor de gezondheid.⁹ Maar hoge concentraties kunnen ook duiden op verkeerd gebruik in de landbouw en leiden tot milieuvervuiling;¹⁰ er zitten daarom ook duurzaamheidsaspecten aan deze eisen. Daarbij is de beperking van toegestane gewasbeschermingsmiddelen en in de hoeveelheid residu ten opzichte van de MRL te zien als bovenwettelijk. In dezelfde categorie Voedselveiligheid hebben we ook de eisen van GMO-vrije productie opgenomen. Het gebruik van GMO's staat ook onder toezicht (bijvoorbeeld van de Europese Autoriteit voor voedselveiligheid (EFSA)) en biologische productie eist dat biologische producten niet genetisch gemodificeerd zijn. Er zijn dus argumenten om eisen voor GMO-vrije productie te zien als duurzaamheidseisen. Het aantal van deze eisen is meer dan 10% van de eisen in deze categorie en daarom zou een andere indeling van eisen effect kunnen op de resultaten.

De categorie Administratieve eisen

Strikt genomen gaat het hier om eisen (en lasten) die horen bij duurzaamheidsmaatregelen. Voor zover mogelijk zijn de eisen daarom gekoppeld aan de duurzaamheidsthema's of de betreffende certificering. In een aantal gevallen waren de genoemde eisen niet te koppelen. Zo is de categorie Administratieve eisen

⁹ <https://rvs.rivm.nl/onderwerpen/normen/consumenten/MRL>

¹⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bestrijdingsmiddelen/gewasbeschermingsmiddelen#:~:text=Ook%20is%20het%20belangrijk%20dat,gewasbeschermingsmiddelen%20zoveel%20mogelijk%20worden%20voorkomen.> Worden gewasbeschermingsmiddelen toch gebruikt? Dan gebeurt dit volgens de regels van geïntegreerde gewasbescherming. Met zo min mogelijk milieuvervuiling en zo weinig mogelijk residuen op voedselproducten.

ontstaan. Het gaat hier bijvoorbeeld om dubbele administraties en/of de grote tijdinvestering voor de verantwoordingen. Deze categorie (5% van de genoemde eisen) kan niet ontbreken bij de eisen.

Bovenwettelijke versus wettelijke eisen

Van de genoemde eisen zijn 15% als wettelijk aangemerkt (191 van de 1271 eisen). In de uitkomsten is er dus verstrengeling tussen de wettelijke en de bovenwettelijke eisen. In de analyse van voordelen en nadelen van de eisen hebben we een gevoeligheidsanalyse gedaan. Wanneer we wettelijke eisen uit de eisen filteren pakt het duurzame imago verbonden aan de bovenwettelijke eisen 2 procentpunten hoger uit (31% gemiddeld in plaats van 29%) en 'Ik zie geen enkel voordeel' 3 procentpunten lager (25% gemiddeld in plaats van 28%). 'Ik zie geen enkel voordeel' scoort significant hoger bij de wettelijke eisen dan voor de bovenwettelijke eisen (49% voor de wettelijke eisen, versus 25% bij de bovenwettelijke eisen). Voor de nadelen vinden we 1% hoger nadeel voor de administratieve lasten bij de bovenwettelijke eisen (van 32% in plaats van 31%). De andere nadelen veranderen minder dan 1%. Er gaat dus effect uit van het includeren van de door de expert aangemerkte wettelijke eisen, maar het verandert niet de bevindingen niet.

Al met al is recht gedaan aan de eisen zoals ingevuld door de agrarische ondernemers en kunnen conclusies betrekking hebben op de bovenwettelijke duurzaamheidseisen.

7 Conclusies

De antwoorden op de onderzoeksvragen vormen de conclusies.

1. Welke duurzaamheidsdoelen en -eisen worden gesteld aan primaire producenten door afnemende ketenschakels?

De meest genoemde bovenwettelijke eisen in het online onderzoek liggen op het terrein van voedselveiligheid, dierenwelzijn en brede certificeringen. Ongeveer een kwart betreft eisen voor dierenwelzijn en diergezondheid en een kwart betreft eisen ten aanzien van voedselveiligheid en -hygiëne, bij elkaar betreft het de helft van de eisen.

In de melkveehouderij vormen dierenwelzijns-eisen bijna een derde van het totaal aantal genoemde eisen. Daarna volgen eisen over mest en mineralen (een kwart van de eisen). Bij de bedrijven met pluimvee en bedrijven met varkens vormt het aandeel dierenwelzijns-eisen en diergezondheidseisen ruim meer dan de helft van de eisen. In de fruitteelt ligt meer dan de helft van de genoemde eisen op het gebied van voedselveiligheid en -hygiëne; op de bedrijven met vollegrondsgroente en op de bedrijven met groente onder glas ligt het aandeel eisen op het gebied van voedselveiligheid rond de 40%. De eisen in de vorm van brede duurzaamheidscertificeringen maken in deze drie plantaardige sectoren rond de 30% van de eisen uit.

1a. Wie stellen deze eisen? Zijn dit binnenlandse of buitenlandse afnemers?

De directe eisers komen voor het overgrote deel uit Nederland. Supermarkten en coöperatieve verwerkers worden het vaakst genoemd als eiser. Zij hebben elk een aandeel van 22% in de eisen. In 11% van de gevallen is het de groothandel of tussenhandel die de eisen stelt en in 9% de veiling/telersvereniging. Er zijn dus veel verschillende directe eisers. Groothandel of tussenhandel en telersverenigingen stellen de eisen vaak omdat hun afnemers die eisen stellen. Op de achtergrond zijn de supermarkten vaak de eisende partij. Maar een klein deel van de eisen (7%) komt voort uit de keuzen van de agrarische ondernemers zelf.

Het merendeel van de afnemers die bovenwettelijke eisen stelt, komt uit Nederland (gemiddeld 78% in dit onderzoek). Voor eisen op het gebied van voedselveiligheid worden relatief Europese afnemers genoemd (19%).

1b. Is er samenhang tussen eisen/sectoren/afnemers?

Ja, er is samenhang. Daarvoor is het ook goed te weten dat keurmerken de grootste bron van de bovenwettelijke eisen zijn (namelijk bij 57% van de eisen). Een derde van de eisen kan gerelateerd worden aan on the way to PlanetProof en bijna een kwart aan GlobalGAP.

In de vleessectoren wordt de productie onder keurmerk (Beter Leven, On the way to PlanetProof of Beter voor Natuur & Boer, al dan niet in combinatie) afgestemd op de binnenlandse markt. In de zuivelsector hebben de verwerkers hun eigen duurzaamheidsprogramma's, maar alle verwerkers doen mee met de KringloopWijzer en verplichten deze voor hun melkleveranciers.

In de plantaardige productieketens is er ook afstemming op de Nederlandse markt, maar wordt in veel gevallen ook rekening gehouden met afzet op de buitenlandse markt. Supermarkten in binnen- en buitenland eisen vaak dat producenten voldoen aan GlobalGAP. In het binnenland wordt bijvoorbeeld On the way to PlanetProof of Beter voor Natuur & Boer geëist. Keurmerken worden hier gestapeld 'om op alle markten thuis' te zijn. Daarnaast spelen in de plantaardige sectoren ook bovenwettelijke eisen in de vorm van een kleinere hoeveelheid residu dan de maximaal toegestane limiet (MRL) of een beperking van het aantal middelen dat op het product mag zitten. Ze zijn onderdeel zijn vaak deel van de 'specs' van de supermarkten.

1c. In hoeverre betreft het hier gevoelige informatie?

Gemiddeld 13% van de bovenwettelijke eisen betreft informatie die gevoelig is.

2 Hoe ziet het totstandkomingsproces van eisen eruit? En welke partijen zijn daarbij betrokken?

Eisen komen tot stand in keurmerkorganisaties en/of maken deel uit van de 'specs' van supermarkten of zijn onderdelen van duurzaamheidsprogramma's van verwerkers. De keurmerkorganisaties hebben een commissie of klankbordgroep waarin agrariërs uit de betreffende sectoren deelnemen. Agrariërs voelen zich nauwelijks vertegenwoordigd door deze vertegenwoordiging en slechts bij 7% van de eisen zijn agrariërs betrokken bij het opstellen van de eisen.

3. Hoeveel draagvlak is er bij de primaire producenten voor de verschillende eisen?

Alleen eisen op het gebied van klimaat en dierenwelzijn kunnen op draagvlak rekenen, voor deze eisen wegen de voordelen tenminste op tegen de nadelen volgens de respondenten. De voordelen van de bovenwettelijke eisen zijn het duurzaam imago van het bedrijf en de afzetzekerheid. Als nadelen van de bovenwettelijke eisen worden vooral de administratieve lasten genoemd. De brede duurzaamheidskeurmerken zijn zowel verbonden met het nadeel van de administratieve lasten als het voordeel van afzetzekerheid.

In totaal kon 13% van de eisen gerelateerd worden aan administratieve lasten. Lasten komen voort uit de stapeling van keurmerken of eisen, door de bewerkelijkheid of slechte uitvoerbaarheid van de administratie of registratie. De last bestaat er ook uit dat het om een papieren werkelijkheid gaat/ lijkt te gaan.

5. In welke mate wordt de primaire producent voor deze inspanningen beloond? In welke vorm worden afspraken gemaakt over de eisen?

In gemiddeld 36% van de gevallen wordt geen vergoeding afgesproken voor de bovenwettelijke eisen. Tussen de categorieën van eisen varieert dit aandeel tussen 16% op het terrein van dierenwelzijn en diergezondheid en 54% voor de administratieve eisen. In gemiddeld 49% van de eisen is wel sprake van een of andere vergoeding (extra per kg product, prijsafsprake, een vast bedrag of anders).

Op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid wordt vaker een vergoeding per kg betaald boven op wat marktconform is, namelijk voor 50% van de eisen, en er worden ook afspraken voor een langere periode gemaakt, namelijk voor 16% van de eisen. Dit wordt bij 71% van de eisen vastgelegd in contracten. De eisen uit de brede certificeringen kennen in ruim 40% van de gevallen geen vergoedingen, maar de vergoedingen worden in ruim de helft van de eisen vastgelegd in contracten. Ook de eisen op het gebied van voedselveiligheid en -hygiëne kennen in ruim 40% van de gevallen geen vergoeding en de vergoedingen worden voor bijna de helft van de eisen vastgelegd in contracten.

Wanneer er vergoedingen zijn, zijn contracten de meest geijkte vorm waarin deze worden vastgelegd.

8 Aanbevelingen

Een derde deel van de agrariërs in Nederland krijgt te maken met bovenwettelijke eisen voor verduurzaming. Deze verduurzaming door de markt is afhankelijk van vergoedingen die in de markt worden betaald voor de extra inspanningen.

- > Omdat tegenover een derde van (het voldoen aan) deze eisen geen vergoedingen staan, zouden Nederlandse eisende partijen met agrariërs moeten nagaan of vaker en meer vergoedingen mogelijk zijn voor verduurzamingsinspanningen. Daarnaast zou ook aandacht moeten zijn voor de financiële haalbaarheid op de lange termijn. De overheid kan de partijen faciliteren.

Voor een klein deel van de agrariërs vallen de administratieve lasten om te bewijzen dat aan de eisen /keurmerken wordt voldaan, zwaar. De administratieve lasten worden in ieder geval als een nadeel gezien, ook al staat er het voordeel van een duurzaam imago tegenover. Vermindering van administratieve lasten kan het draagvlak vergroten.

- > Keurmerkhouders zouden kunnen zorgen voor minder overlap en meer uniformiteit tussen keurmerken, dit vermindert de administratieve en financiële lasten. Ook kunnen zij proberen de administratie te vereenvoudigen en te vergemakkelijken. De overheid zou hier een coördinerende rol in kunnen spelen.

De agrariërs geven aan nauwelijks betrokken te zijn bij het vaststellen van de eisen (van keurmerken).

- > Keurmerkhouders zouden met agrariërs kunnen nagaan of en hoe hun vertegenwoordiging verbeterd kan worden.

Bronnen en literatuur

Michiel van Galen, Elsje Oosterkamp, Marcel Kornelis, Katja Logatcheva, Mariel Benus, Bas Janssens, Gerben Jukema, Jamal Roskam, Jos van den Puttelaar, Nera Herceglic, Jakob Jager, Rico Ihle (Wageningen University), Koos Gardebroek (Wageningen University), 2022. *Agro-Nutri Monitor 2022 - Hoofdrapport*; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en aankoopmotieven van biologische producten. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-069.

Michiel van Galen, Elsje Oosterkamp, Marcel Kornelis, Katja Logatcheva, Mariel Benus, Bas Janssens, Gerben Jukema, Jamal Roskam, Jos van den Puttelaar, Nera Herceglic, Jakob Jager, 2022b. *Agro-Nutri Monitor 2022 - Achtergrondrapport*; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-069.

Sanae Mouden, Johanna Bac-Molenaar, Bert Evenhuis, Jos Wilms, Corina Topper, Hessel van der Heide, Jan Janse, Marta Stremenska, Ellen Beerling en Kirsten Leiss, 2024. *Weerbaar teeltsysteem aardbei 2024*, Wageningen Plant Research, Rapport WPR-1358
DOI: <https://doi.org/10.18174/675277>

Bijlage 1 Respondenten interviews

Respondent 1: Tomatenteler onder glas (familiebedrijf)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ On the way to PlanetProof (voor de teeltbedrijven)
- ✓ On the way to PlanetProof Chain of Custody (voor het verpakkingsbedrijf)
- ✓ Beter voor Groente en Fruit. Natuur & Boer
- ✓ GlobalGAP (voor de teeltbedrijven)
- ✓ GlobalGAP Chain of Custody (voor het verpakkingsbedrijf)
- ✓ GRASP (add-on van GlobalGAP)
- ✓ BRC food
- ✓ IFS food
- ✓ QS-gap (voor de teeltbedrijven)
- ✓ QS wholesale voor het verpakbedrijf
- ✓ AH Beter voor

Respondent 2: Melkveehouder + akkerbouwer (mais)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ On the way to PlanetProof
- ✓ GlobalGAP Risk Assessment on Social Practice
- ✓ Vlog
- ✓ Leaf: Linking Environment & Farming
- ✓ QS: Prüfsystem für Lebensmittelsicherheit

Respondent 3: Varkenshouder + akkerbouwer (mais, aardappelen, tarwe)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ Beter Leven 1 ster,
- ✓ Beter voor Varken, Natuur & Boer

Respondent 4: Melkveehouder

Gevoerde keurmerken:

- ✓ Beter voor Koe, Natuur & Boer
- ✓ Weidemelk
- ✓ Vlog

Respondent 5: Vollegrondsgroenteteler (broccoli, kool)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ On the way to PlanetProof
- ✓ GlobalGAP Risk Assessment on Social Practice

Respondent 6: Akkerbouwer (familiebedrijf) aardappelen, suikerbieten, sperziebonen, koolzaad, zaadveredeling)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ On the way to PlanetProof
- ✓ Beter Voor Groente & Fruit
- ✓ GlobalGAP

Respondent 7: Akkerbouwer (familiebedrijf) (aardappelen, uien, granen, sperziebonen, suikerbieten)

Gevoerd keurmerk:

- ✓ GlobalGAP

Respondent 8. Fruitteler en kalverhouder (familiebedrijf) (kalvermesterij, appels en peren)

Gevoerd keurmerk:

- ✓ GlobalGAP

Respondent 9. Pluimveehouder + akkerbouwer (familiebedrijf) (aardappelen, graan, erwten, bieten, uien)

Gevoerde keurmerken:

- ✓ Beter voor Kip, Natuur & Boer
- ✓ GlobalGAP
- ✓ Stroomcertificaat
- ✓ Beter Leven 1 ster

Respondent 10. melkveehouder + akkerbouwer (Mais, klaver)

Gevoerd keurmerk:

- ✓ On the way to PlanetProof

Bijlage 2 Verantwoording categorisering

De certificeringen die betrekking hebben op bijvoorbeeld dierenwelzijn of voedselveiligheid zijn onder die thema's ondergebracht. Onder 9 brede duurzaamheidscertificeringen zijn de certificeringsschema's genoemd als ze niet met een specifieke thema of maatregel in verband gebracht konden worden. Onder de hoofdcategorieën is er nog een uitsplitsing aangebracht. Ook is nagegaan of de genoemde eisen mogelijk betrekking hebben op wettelijke eisen.

Onder 8 Administratieve lasten zijn de maatregelen genoemd als die niet verband houden met een specifiek onderwerp of certificering, maar meer in het algemeen. Of omdat het een stapeling van certificeringen betreft. Als bijvoorbeeld bij weidegang toegelicht is dat er veel administratieve rompslomp aan vast zit, dan staat de meest vergaande eis bij weidegang. In de kwalitatieve toelichting wordt dan de rompslomp genoemd. Daar naast zijn alle administratieve lasten nog met de categorisering 8 uit de eerdere categorisering op te halen.

Hieronder geven we verdere toelichting op de categorisering. Zie voor tabel B2.1 voor de (sub)categorieën en hun codering en beoordeling of het om wettelijke of bovenwettelijke maatregelen of eisen gaat.

1. Voedselveiligheid en -hygiëne

- % MRL's. De MRL is wettelijk bepaald, maar sommige afnemers vragen een strakkere norm door een % (<100) van de MRL als eis te stellen.
- GMO-vrije productie. Bijvoorbeeld voor het VLOG11 keurmerk, gevraagd door sommige Duitse retailers en door Albert Heijn (via A-ware). Melkveehouders met het VLOG keurmerk moeten GMO-vrij voer inkopen. Bovenwettelijke eis.
- Beperkingen in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Bijvoorbeeld bij biologische productie of bij On the way to PlanetProof,¹² of de Milieumaatlat.¹³ Wettelijk gezien zijn steeds minder gewasbeschermingsmiddelen toegelaten. Wanneer verwezen wordt naar een verbod is het de eis als wettelijke eis aangemerkt. Als % van MRL genoemd wordt in combinatie met beperking van middelen dan is de eis onder % MRL (categorie code 11) gecategoriseerd.
- Overige eisen: Ze kunnen verwijzen naar zowel wettelijke eisen als niet-wettelijke eisen. Het kan gaan om certificeringen of registraties. Certificeringen als HACCP,¹⁴ KKM¹⁵ en SKV¹⁶ hebben we aangemerkt als wettelijk. Registraties voor gewasbeschermingsmiddelen zijn aangemerkt als wettelijke eisen. Andere eisen, bijvoorbeeld Antibioticum vrij voor babyvoeding en SPF status: bovenwettelijk. Bemonstering op leidingwater (uit Globalgap):¹⁷ bovenwettelijk. De voedselveiligheidseisen van BRC¹⁸ en IFS¹⁹ zijn aangemerkt als bovenwettelijk. Bedrijven met deze laatst genoemde keurmerken bewerken of verpakken het primaire product.

¹¹ <https://www.ohnegentechnik.org/>

¹² <https://www.planetproof.eu/nieuws/actieve-stofnorm-verhoogd-tegen-phytophthora-in-aardappelteelt/>

¹³ Milieumaatlat <https://www.milieumeetlat.nl/> gaat over bestrijdingsmiddelen

¹⁴ <https://www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/hygiencode-en-haccp.aspx>. HACCP-plannen of hygiëncodes zijn er om te voldoen aan wettelijke eisen voor veilig voedsel.

¹⁵ Keten Kwaliteit Melk - handboek. Certificering bijv. door QLIP. [https://www.qlip.com/nl/inspectie-en-certificering/melkveehouderij/keten-kwaliteit-melk/](https://www qlip.com/nl/inspectie-en-certificering/melkveehouderij/keten-kwaliteit-melk/). Omdat verwezen wordt naar EU en landelijke wetgeving is KKM aangemerkt als wettelijk.

¹⁶ Over SKV – SKV: met dit keurmerk wordt gegarandeerd dat kalfsvlees geproduceerd wordt in overeenstemming met vastgestelde kwaliteitseisen en zonder gebruik van ongewenste groeibevorderende middelen. Infokalf betreft medicijnregistratie.

¹⁷ <https://www.keurmerkenwijzer.nl/alle-keurmerken/bloemen/global-gap-number-bloemen> over bloemen: GGN nummer (global gap #) heeft bovenwettelijke eisen op gebied van milieu.

¹⁸ <https://www.brcgs.com/our-standards/food-safety/>: BRC (British Retail Consortium): Developed with input from industry, it provides a framework to manage product safety, integrity, legality and quality, and the operational controls for these criteria in the food and food ingredient manufacturing, processing and packing industry.

¹⁹ <https://www.boonsfis.com/nl/wat-is-een-ifs-certificaat/>: IFS (international Food Standard) is vergelijkbaar met BRC, maar voor de Duitse en Franse retail.

Tabel B2.1 Categorieën en subcategorieën en codes

	Categorie code	Wettelijk/bovenwettelijk
1. Voedselveiligheid en -hygiëne		
% van MRL's	11	Bovenwettelijk
GMO-vrije productie	12	Bovenwettelijk
Beperkingen in gebruik gewasbeschermingsmiddelen	13	Bovenwettelijk a)
Overige eisen	10	Wettelijk en bovenwettelijk
2. Eisen ten aanzien van voedselkwaliteit als vorm, maat, uniformiteit	20	Wettelijk en bovenwettelijk, verduurzaming?
3. Diergezondheid en dierenwelzijnsmaatregelen		
Lagere bezetting, groepshuisvesting, uitloop	31	Bovenwettelijk
Weidegang (certificering)	32	Bovenwettelijk
Certificeringen voor verbetering dierenwelzijn	33	Bovenwettelijk
Daglicht-eis	34	Bovenwettelijk
Overige eisen	30	Wettelijk en bovenwettelijk
4. Waterkwaliteit		
Bufferstroken	41	Wettelijk
Overige	40	Wettelijk en bovenwettelijk
5. Mest en mineralen		
Graslandnorm (gve/ha)	51	Bovenwettelijk
Minder/geen kunstmest	52	Bovenwettelijk
Dierlijke mest afvoeren/ geen derogatie	54	Wettelijk
Blijvend grasland	55	Wettelijk (en bovenwettelijk)
Kalenderlandbouw	56	Wettelijk
KringloopWijzer en Eiwit van eigen land	58	Bovenwettelijk
Overige	50	Wettelijk en bovenwettelijk
6. Natuur en biodiversiteit		
Kruidenrijkgrasland	61	Bovenwettelijk
Akkerranden	62	Bovenwettelijk
Overige	60	Wettelijk en bovenwettelijk
7. Klimaat (groene energie, carbonfootprint reductie, CO₂-vastlegging)	70	Bovenwettelijk
8. Administratieve eisen	80	Wettelijk en bovenwettelijk b)
9. Brede duurzaamheidscertificeringen		
Biologisch/ Demeter	91	Bovenwettelijk
On the way to PlanetProof	92	Bovenwettelijk
GlobalGap, VVAK/TopCrop	93	Bovenwettelijk (op milieu)
Overige duurzaamheidscertificeringen en bedrijfsprogramma's en	90	Bovenwettelijk
Algemene basiseisen	95	Wettelijk
10. Overig	0	Bovenwettelijk

a) een enkele keer wordt een ingevoerd verbod op het gebruik van middelen genoemd; dit is aangemerkt als wettelijk. b) maar niet goed te onderscheiden

2. Eisen ten aanzien van voedselkwaliteit als vorm, maat en uniformiteit

- Voedselkwaliteit. Het kan ook gaan om producten met handelsnormen²⁰ of zonder handelsnormen. In het eerste geval is de eis aangemerkt als wettelijk. Bovenwettelijk bijvoorbeeld ook: de HZPC kwaliteitsnorm,²¹ die hoge die hogere eisen vraagt dan de wettelijke eisen via NAK.²² Het gaat hier eigenlijk niet om verduurzamingsaspecten.

3. Diergezondheid en dierenwelzijnsmaatregelen

- Lagere bezetting, groepshuisvesting, uitloop. Deze maatregelen vragen flinke stalaanpassingen. De eisen zijn bovenwettelijk; ze komen voort uit keurmerken als biologisch of Beter Leven keurmerk of on the way to PlanetProof. Ook worden eisen genoemd eisen die nog niet wettelijk zijn, maar boven de markt hangen als wettelijke eis.
- Weidegang²³ is een bovenwettelijke eis.
- Daglicht-eis. Dieren moeten voldoende licht hebben (Wet Dieren), het Beter Leven keurmerk vraagt vanaf 1 januari 2025 dat het om daglicht gaat: bovenwettelijk nog in oktober 2024.²⁴
- Certificeringen voor verbetering dierenwelzijn: Beter Leven keurmerk,²⁵ KoeKompas²⁶, kalf-ok,²⁷ KAT en/of OKT²⁸ of andere keurmerken als niet een specifieke maatregel genoemd is. KAT is vanwege OKT aangemerkt als bovenwettelijk, anders zou het gelijk zijn aan IKB.
- Overige. Koe-alert en -data²⁹ en registraties voor middelengebruik zijn aangemerkt als wettelijke eisen. Deze categorie nog nalopen met uitkomsten op de vraag naar keurmerken. Als wettelijk aangemerkt: eisen ten aanzien van lange afstandstransporten.

4. Water- en bodemkwaliteit

- Bufferstroken of teeltvrije zones: het gaat om het verlagen van de belasting op oppervlaktewater (van mest of gewasbescherming etc.) en dit is een wettelijke eis.
- Overige, waaronder ook wettelijke (plaatselijke) restricties op (grond)watergebruik.

5. Mest en mineralen

- Graslandnorm, bijvoorbeeld gve per ha of genoemd als 18.000 kg melk per ha. Er zijn geen wettelijke eisen. Beweidbaar gras per koe is eis voor sommige keurmerken.
- Minder of geen kunstmest, bijvoorbeeld in de biologische landbouw geëist: bovenwettelijk.
- Dierlijke mest afvoeren/geen derogatie. Hieronder vallen ook aanscherping normen voor NV gebieden³⁰. Gaat voornamelijk om wettelijke eisen. Van de 45 eisen blijken 7 uit een keurmerk voor te komen.
- Blijvend grasland, niet-ploegen van grasland of niet -scheuren. Er zijn grondgebonden wettelijke eisen in het 7e Nederlandse actieprogramma betreffende de Nitraatrichtlijn³¹ maar mogelijk stellen keurmerken aanvullende eisen ('Vlog blijvend grasland'), idem checken.
- Kalenderlandbouw of rustgewas:³² het gaat om een wettelijk eis, alle kalenderlandbouwregels en het verplichte rustgewas op zand/kleigrond zijn onderdeel van het 7e Actieprogramma Nitraat Richtlijn.
- Mest afvoeren/derogatieverlies/NV-gebieden: het betreft een wettelijk eis.

²⁰ Kwaliteits-Controlé-Bureau (KCB) controleert de toepassing van handelsnormen. <https://kcb.nl/interne-markt/handelsnormen#:~:text=Er%20gelden%20handelsnormen%20voor%20verse,EU%20verordening%202023%2F2430>. Er bestaan bijvoorbeeld handelsnormen voor appels, peren, tomaten en paprika's. Niet voor komkommers, wortelen of aardappelen.

²¹ <https://www.hzpc.com/nl/hzpc-kwaliteit>, van HZPC (organisatie voor veredeling van aardappelen en handel in pootgoed, heeft zelf GlobalGap en PlanetProof).

²² Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed i.o.v. L.V.V.N.

²³ <https://www.weidemelk.nl/nl/>

²⁴ Nieuw Oogst, 11 april 2024

²⁵ <https://beterleven.dierenbescherming.nl/over-de-dieren/alle-dieren/>

²⁶ <https://www.zuivelplatform.nl/over-koe-kompas> <https://www.koemonitor.nl/koekompas/>: een management instrument dat diergezondheid, dierenwelzijn en mogelijke risico's op het melkveebedrijf in kaart brengt

²⁷ <https://www.zuivel.nl/org/nieuws/kalfok-informatiefolder-vernieuwd>, een management instrument

²⁸ <https://www.was-steht-auf-dem-ei.de/de/kat-verein/index.php> over KAT; <https://ikbei.nl/overikbei/andere-kwaliteitsschemas/>: De normen voor IKB Ei en KAT zijn inhoudelijk voor het overgrote deel gelijk, behalve dat in Duitsland OKT eieren verplicht zijn per 1 januari 2022. OKT = onhe kuken totten. Verplicht in Duitsland per 1 januari 2022. <https://www.bzfe.de/nachhaltiger-konsum/orientierung-beim-einkauf/ohne-kuekentoeten/>

²⁹ <https://www.koemonitor.nl/koealert/>, controle op EU-hygiëneverordening 853/2004. Koedata, -alert en -kompas

³⁰ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/mest/met-nutrienten-verontreinigde-gebieden-nv-gebieden>

³¹ Er zijn eisen voor het aandeel (permanent) grasland op graasdierbedrijven in de melkvee- en rundvleesveehouderij (zoog- en weidekoeien). Onderzoekers konden geen nadere informatie hierover vinden. Door de derogatie is de verplichting van 80% grasland weggefallen. Er zijn voorstellen in ontwikkeling.

³² Voor zand en lossgronden: rotatieschema rustgewas(1:4) en vanggewas /winterteelt (100%)

- KringloopWijzer³³ Door zuivelverwerkers verplicht gesteld voor alle Nederlandse melkleveranciers. Eiwit van eigen land - een specifieke kringloopmaatregel³⁴ die komt in de vorm van percentage eiwit van eigen land (bijvoorbeeld onderdeel van eisen on the way to PlanetProof of van duurzaamheidsprogramma's van bedrijven): bovenwettelijk.
- Overige. Het gaat om wettelijk eisen en bovenwettelijke. Mestboekhouding en onderzaai zijn aangemerkt als wettelijke eisen.

6. Natuur en biodiversiteit

- Kruidenrijk grasland: bovenwettelijke maatregelen. Geëist door externe partij of vrijwillige participatie als onderdeel van ANLb
- Akkerranden/bloemranden: bovenwettelijke maatregelen. Geëist of vrijwillige participatie als onderdeel van ANLb
- Overige. Bijvoorbeeld Ecoregelingen (bovenwettelijk). Beperkingen op natuurgrond (aangemerkt als wettelijk) of 4% niet productief bouwland, vanaf 2025 verplicht, maar op moment van vragen niet, dus bovenwettelijk.³⁵

7. Klimaat (groene energie, carbonfootprint, CO₂-vastlegging)

- De meeste maatregelen betreffen de CO₂-footprint: het meten van CO₂ en het reduceren van de uitstoot van broeikasgassen. Ook genoemd: CO₂-arm voeren, groene energie opwekken of gebruiken, reduceren plastic afval. Bovenwettelijke eisen.

8. Administratieve eisen

- Hier alleen als dit het hoofdpunt is en niet te koppelen aan een maatregel of keurmerk. Als wettelijk is aangemerkt het leveren van data aan het CBS. Soms is er enkel 'registratie' genoemd, deels kunnen dit wettelijke verplichtingen zijn. Het is niet altijd na te gaan, mogelijk in combinatie met antwoord op de vraag naar het keurmerk.

9. Brede duurzaamheidscertificeringen

Over de definitie van een keurmerk: het is een beeldmerk van een partij die onafhankelijk is van degene die de producten produceert en/of verkoopt. Iedereen die aan de duurzaamheidseisen voldoet, kan zich aanmelden om het keurmerk op zijn product of dienst te zetten. De keurmerkeigenaar verkoopt zelf geen producten.³⁶

- Biologisch/ EKO/Demeter,³⁷ aangemerkt als topkeurmerk door Milieu Centraal
- On the way to PlanetProof,³⁸ aangemerkt als topkeurmerk door Milieu Centraal
- GlobalGAP,³⁹ MPS-GAP,⁴⁰ VVAK/TopCrop.⁴¹ GlobalGAP wordt ook als onderdeel van strengere brede keurmerken geëist. Bijvoorbeeld in Beter Voor Natuur & Boer: Het teeltbedrijf is GlobalG.A.P. IFA versie 6.0 Plants gecertificeerd.

³³ <https://mijnkringloopwijzer.nl/>

³⁴ https://mijnkringloopwijzer.nl/media/ldmjndzb/2021-493_kringloopwijzerfactsheet_2021_v2.pdf over het kengetal percentage eiwit van eigen land. Doel: vanaf 2025 65% van eigen land of uit de buurt.

³⁵ Het is een van de conditionaliteiten. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/glb-2024/conditionaliteiten/glmc-8>; Niet-productief zijn

³⁶ <https://www.milieucentraal.nl/spullen-en-kleding/keurmerken/#keurmerk-label-of-logo>. Milieu Centraal richt zich daarbij op keurmerken en logo's die op consumentenverpakkingen staan.

³⁷ <https://www.milieucentraal.nl/eten-en-drinken/milieubewust-eten/biologisch/>

³⁸ <https://www.planetproof.eu/>. Het keurmerk maakt onder andere gebruik van de kringloopwijzer, koekompas, kalfOK en van MPR (melkproductieregistratie).

³⁹ <https://www.globalgap.org/about/impact-areas-and-claims>: GlobalGAP gaat over safe food production, milieu, dierenwelzijn, en 'supply chain traceability'. Er zijn bovenwettelijke eisen op milieu aldus Milieu Centraal: <https://www.keurmerkenwijzer.nl/alle-keurmerken/bloemen/global-gap-number-bloemen#milieu>. GlobalGAP wordt ook als onderdeel van bredere keurmerken geëist. Bijvoorbeeld de eis in Beter Voor Natuur & Boer: Het teeltbedrijf is GlobalG.A.P. IFA versie 6.0 Plants gecertificeerd.

⁴⁰ <https://my-mps.com/diensten/mps-gap/>: MPS-GAP is een toegangscertificaat om te kunnen leveren aan internationale retailers. Het heeft eisen op het gebied van traceerbaarheid, milieu, gewasbeschermingsmiddelen en recall procedures. MPS-GAP is gebenchmarkt met GLOBALG.A.P. MPS-ABC heeft geen streepjes toegekend gekregen door MilieuCentraal, dus ligt op niveau van bovenwettelijke eisen.

⁴¹ <https://www.topcrop.nl/over-topcrop>: Dit certificaat betreft veiligheidseisen voor voedsel en voeder en de hoogste duurzaamheidseisen voor de primaire productie volgens het Sustainable Agricultural Initiative (SAI) Platform, nl Farm Sustainability Assessment (FSA) 3.0 op het hoogste niveau goud. Te certificeren als add-on van GLOBALG.A.P. Farm Sustainability Assessment (GGFSA). [GLOBALG.A.P. Farm Sustainability Assessment Add-on](#)

- Overige duurzaamheidscertificeringen en -bedrijfsprogramma's (Beter voor Natuur en Boer,⁴² Foqus Planet,⁴³ Tuurlijk!,⁴⁴ Groen Label kas,⁴⁵ DGZK⁴⁶ en de keurmerken voor goede handeling en huisvesting van werknemers: Grasp,⁴⁷ AKF/ SNF,⁴⁸ Fairproduce⁴⁹)
- Basiscertificeringen (IKB⁵⁰ en het Duitse equivalent QS, MPS-ABC). De basis bestaat uit de wettelijke eisen, daarom is het als wettelijk gecategoriseerd, hoewel ook beargumenteerd zou kunnen worden dat het eisen van een keurmerk dat wettelijke eisen garandeert bovenwettelijk is.

10. Overige

Bijvoorbeeld: investeringen in machines zonder nadere aanduiding, verplichting deelname joindata, erf moet er netjes uitzien, etc..

⁴² <https://betervoornatuurenboer.nl/>

⁴³ Foqus Planet, <https://www.frieslandcampina.com/nl/eigendom-van-boeren/foqus-planet/#:~:text=Met%20ons%20kwaliteits%2D%20en%20duurzaamheidsprogramma,%2C%20kwaliteit%2C%20voedselveiligheid%20en%20dierenwelzijn>

⁴⁴ <https://dockaas.nl/duurzaam-boeren/tuurlijk/>

⁴⁵ <https://www.groenlabelkas.nl/> voor klimaat, energie, gewasbescherming.

⁴⁶ Duurzame GeitenZuivel Keten - Platform Melkgeitenhouderij: diergezondheid en dierenwelzijn, energie & klimaat en imago.

⁴⁷ <https://www.globalgap.org/what-we-offer/solutions/grasp/>, Grasp is GlobalGAP met een assessment on Social Practice ('add op GlobalGAP).

⁴⁸ <https://www.ltoarbeidskracht.nl/akf-en-snf-wat-is-nou-eigenlijk-het-verschil/>

SNF is bedoeld voor alle bedrijfstakken, inclusief de uitzendsector. AKF is gericht op bedrijven in de agrarische sector die hun werknemers zelf in dienst hebben. Omdat AKF óók goede en betaalbare huisvesting voor seizoenarbeid kan certificeren, kan AKF als complementair op het SNF-keurmerk worden beschouwd. Bovendien is een AKF audit te combineren met een Global Gap audit hetgeen tijd en geld bespaart.

⁴⁹ Ontwikkeld voor de champignonsector. [Fair Produce -Ik ben producent](#): houdt in dat producenten werknemers volgens Nederlandse wet- en regelgeving betalen en beschikken over goede huisvesting. Vanwege het laatste dus bovenwettelijke maatregel.

⁵⁰ <https://www.ikbnederland.nl/>

